

Літаратурнае чытанне

М. В. Жуковіч

2

Частка 2

ПАМЯТКА «ЯК ПАДРЫХТАВАЦЦА ДА ЧЫТАННЯ ПА РОЛЯХ»

1. Прачытайце твор.
2. Вызначце, колькі ў ім дзейных асоб.
3. Адзначце словаў кожнага персанажа.
4. Падумайце, з якой інтанацыяй патрэбна чытаць словаў кожнай дзейнай асобы.
5. Прачытайце размову, перадаючы пачуцці, настрой персанажаў.

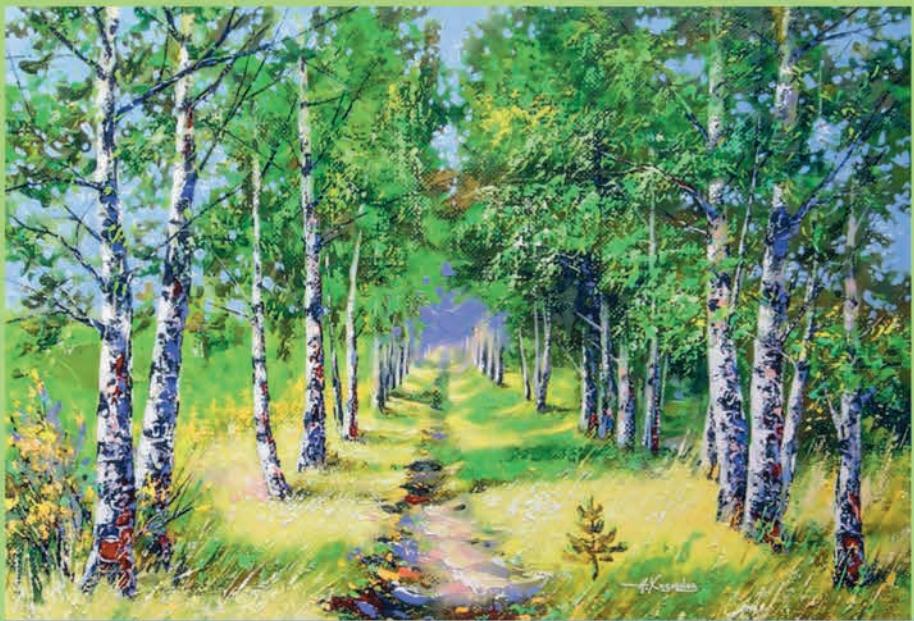
Аляксей Панцюк-Жукоўскі. Вясна ідзе

Станіслаў Жукоўскі. Вясна

Сяргей Трухан. Лета

Аляксандар Хадзюкоў. Бярозавы гай

ПАМЯТКА «ЯК СТВАРЫЦЬ МАЛЮНАК СЛОВАМІ ДА ТВОРА»

- 1.** Уважліва прачытайце ўесь твор
або адну закончаную яго частку.
  - 2.** Уяўіце малюнак у думках.
  - 3.** Падбярыце слова, якія дапамогуць
стварыць малюнак.
  - 4.** Раскажыце пра створаны малюнак
сябрам або настаўніку.
-

М. В. Жуковіч

Літаратурнае чытанне

Вучэбны дапаможнік для 2 класа
ўстаноў агульной сярэдняй адукцыі
з беларускай мовай навучання

У дзвюх частках

Частка 2

*Дапушчана
Міністэрствам адукцыі
Рэспублікі Беларусь*

2-е выданне, перапрацаванае і дапоўненае

Мінск

Нацыянальны інстытут адукцыі
2022

УДК 821.161.3.09(075.2=161.3)

ББК 88.3(4Беи)я71

Ж86

Рэцэнзенты:

дацэнт кафедры сучасных методык і тэхналогій адукацыі дзяржаўнай установы адукацыі «Акадэмія паслядипломнай адукацыі», кандыдат педагогічных навук, дацэнт *I. M. Слесарава*;

метадычнае аб'яднанне настаўнікаў пачатковых класаў дзяржаўнай установы адукацыі «Гімназія № 4 г. Мінска» (настаўнік пачатковых класаў вышэйшай кваліфікацыйнай катэгорыі *H. P. Краўцова*)

Умоўныя азначэнні:

— слоўнік;

— пытанні і заданні да тэкстаў;

— звярніце ўвагу;

— давайце абмяркуем тэму разам;

— папрацуйце ў пары, у групе;

— пафантазіруйце;

— спіс выкарыстаных крыніц.

ISBN 978-985-893-200-8 (ч. 2)

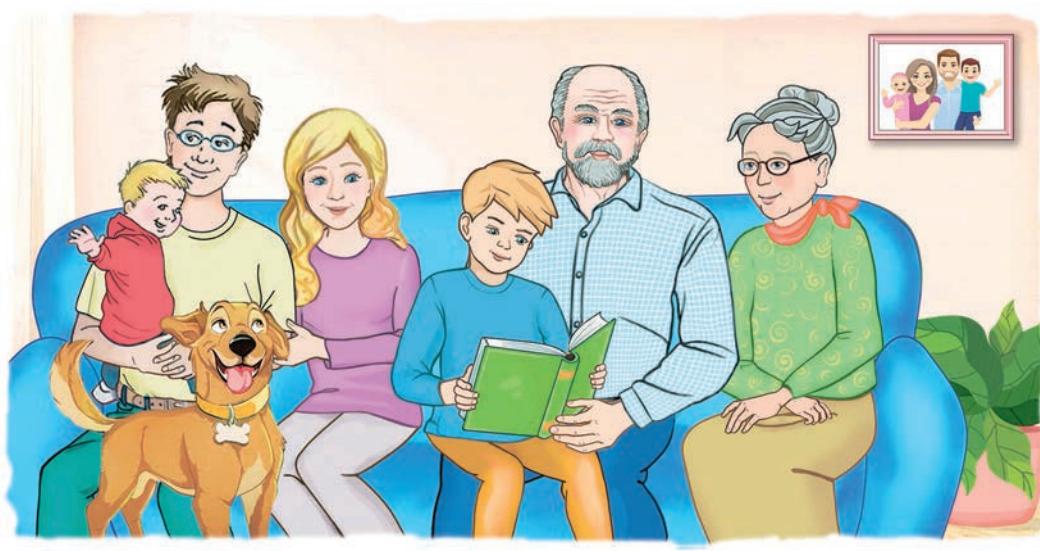
ISBN 978-985-893-198-8

© Жуковіч М. В., 2016

© Жуковіч М. В., 2022, са змененнямі

© Афармленне. НМУ «Нацыянальны інстытут адукацыі», 2022

ПЯШЧОТНЫ СВЕТ СЯМ'І

Мы пазнаёмімся з творамі пра ўзаемаадносіны, клопат і павагу ў сям'і.

Мы будзем вучыцца:

- ❖ падрабязна пераказваць змест прачытаных апавяданняў і казак;
- ❖ тлумачыць учынкі дзейных асob;
- ❖ высвятляць асноўную думку прачытаных твораў.

Варта задумацца:

Чаму людзі стараюцца жыць сем'ямі? Якую ролю адыгрывае сям'я ў жыцці дзіцяці?

Слова «сям'я» паходзіць ад слова «семя» (насенне, семка). Калі вашы бацькі стварылі сям'ю, то спачатку яна нагадвала маленькае насенне. Яго трэба было з любоўю і пяшчотай даглядаць, жыць у згодзе і клапаціцца адно аб адным. З часам семка пераўтвараецца ў моцны парастак, на якім зацвітаюць першыя кветачкі — сыночкі і дочкі.

Талакá — група людзей, якая аказвае дапамогу таму, хто мае ў ёй патрэбу.
Шчыравáць — старанна рабіць што-небудзь.

Панавáць — мець уладу над кім-небудзь ці чым-небудзь.

СЯМ'Я

Васіль Жуковіч

Матулька, татуля,
бабулька, дзядуля,
сястрычка, і брат мой,

і я — усіх нас сямёра,
у згодзе, без гора
жыве-пажывае сям'я.

У хаце й ля хаты
з нас кожны заняты;
як пчолы ці як мурашы,
сваёй талакою
на фоне спакою
шчыруем штодня́ ад душы́.

Спраўляючы святы,
мы песень багата
спяваем усёю сям'ёй.
Любоў тут пану́е.
Сямейку шануе
з нас кожны ўсёю душой.

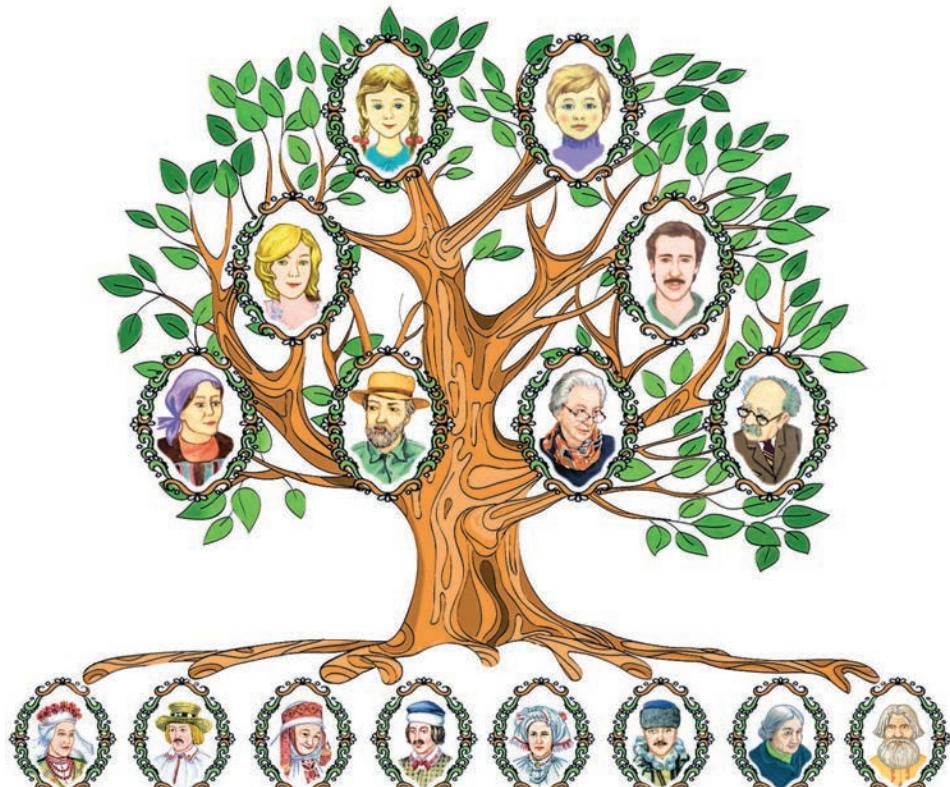

1. Які настрой выклікае гэты верш? Чаму?
2. З кім параўноўвае аўтар членаў сям'і ў час працы?
3. Для чаго ў творы ўжыты ласкавыя слова? Знайдзіце і прачытайце іх.
4. Якія радкі з верша адпавядаюць змешчаным побач малюнкам? Прачытайце.

5. Чаму гэту сям'ю можна назваць дружнай і шчаслівай?
6. Прачытайце верш выразна. Пастарайцеся перадаць радасны настрой.

Сям'я — гэта самыя родныя людзі, якія заўсёды разам з вами, клапоцяцца пра вас, дапамагаюць, падтрымліваюць, радуюцца вашым поспехам.

Разгледзьце малюнак «Сямейнае дрэва» на с. 6. Адкажыце на пытанні.

1. Чые партрэты змешчаны ў кроне дрэва? На яго каранях?
2. З каго складаецца сям'я, у якой жывяцé вы?
3. Як завуць ваших бацькоў, братоў і сяцёў, бабуль і дзядуляў?
4. Кім і дзе яны працуюць? Чым любяць займацца дома ў вольны час?

Ужывайце ў сваіх зваротах да родных толькі лáскавыя слова: *мамачка, матулька, матулечка; татка, татачка; брацік, браток; сястрычка; бабулечка, бабулька; дзядуля, дзядулечка і інш.*

Загадкі

Два браты, а адзін з іх мой дзядзька. Хто другі?

къацъа

къацъа

Сядзіць дзіця і гаворыць:
«У мяне ёсць бацька, маці, а я ім не сын».

Сéні — памяшканне паміж жылой часткай дома і ганкам у вясковых хатах.

Далікатны — тут: які патрабуе асцярожных адносін.

Спóдачак — невялікая талерка, на якую ставіцца шклянка з чаем.

Рўмзацъ — надакучліва плакаць.

Вáбіцъ — прыцягваць да сябе.

АДНО ЯЕЧКА НА ДВАХ

Іван Муравейка

У хлевушкú закудахталі куры — гучна і ўрачыста.

— Знесліся, — зазначыла мама, якая ў сенцах на газавай пліце гатавала снеданне. — Сынок, прынясі два яечкі, я звару: адно — табе, другое — Верачцы.

Сяргей пабег у хлевушок, узяў з гнязда яечкі: адно — у левую руку, другое — у правую, у адной руцэ яны не змяшчаліся. Абодва — цёплыя і далікатныя. Назад Сяргейка не бег, а ішоў — павольна і асця-

рожна, каб не ўпасці. І неспадзявана — ой, бяда якая! — зачапіўся за нейкую галіну. Упаў, і адно яечка разбілася. Прызнацца, не разбілася, а Сяргейка яго раздушыў. Нават слёзы заблішчалі ў яго на вачах. Але ўжо нічога не зробіш, яечка не адновіш.

Вінавата апусціўши галаву, Сяргейка ўвайшоў у сенцы.

— Адно разбілася, — зарумзаў ён, — але я не вінаваты... Нейкая галіна...

Мама зусім не зазлавалася.

— Нічога, бывае, — супакоіла яна сынкá.

А Верачка, якая была на цэлага паўтара года меншая за браціка, зашчабятала на-смешліва:

— Ага, ты ўжо сваё яечка з'еў, з'еў, з'еў!..

Як могуць развівацца падзеі далей?

Мама паклікала ўсіх да стала. Брацік і сястрычка звычайна сядзелі побач. На гэты

раз Сяргейка адсунуўся як можна далей ад Верачкі, адварнуўся ад яе — каб не бачыць, як тая будзе есці яечка. А яно ляжала ў сподачку адно і свяцілася, як малéнькае сонейка. Сяргейку не вábіла ні каша рысавая з маслам, ні піражок з варэннем. Яму хацелася толькі яечка. «Можа, папрасіць хоць трошкі ў Верачкі? Нізавошта! Я ёй таксама калі-небудзъ чаго-небудзъ не дам», — падумаў ён.

Верачка крадком глянула на браціка, узяла яечка, разбіла лыжкай шкарлúпіну. Падперла рукамі галаву, нібы выращала

нейкае важнае пытанне. Зноў кінула по-зірк на Сяргейку і разрэзала ачышчанае яечка на дзве частачкі. Адну паклала на брацікаву талерку.

«Я сваё яечка ўжо з'еў», — ледзь не сказаў Сяргейка, але прамаўчаў. Можа, таму, што яму сёння так хацелася пакаштаваць яечка, а можа, з-за іншай прычыны.

Сяргейку зрабілася радасна і лёгка — ён падсунуўся бліжэй да Верачкі.

— А чаму ты мне большую палавіну яечка паклала?

— А таму, што ты большы, — адказала Верачка.

1. Што вы даведаліся пра Сяргейку і Верачку?
2. Чаму Сяргейка прызнаўся, што адно яйка ён раздушыў? Як гэта яго характарызуе?
3. Як вы разумееце сэнс сказа «А яно ляжала ў сподачку адно і свяцілася, як маленькае сонейка»?

- 4.** Чаму Верачка, на вашу думку, падзяліла яйка на дзве часткі і адну аддала браціку? Як ад-рэагаваў Сяргейка на тое, што Верачка падзялілася з ім яечкам?
- 5.** Якія рысы харектару дзейных асob вам спадабаліся?
- 6.** Падрыхтуйце выразнае чытанне апавядання. Паспрабуйце перадаць спачуванне хлопчыку, павагу і добразычлівасць персанажаў у размове паміж сабою.

Маўленчая размінка

Прачытайце і адгадайце загадку. Падчас чытання правільна вымаўляйце гукі [г], [ч], [ў], [ц’] і [дз’].

Загадка

Самы родны нам навек
Гэты добры чалавек.
Ёй паўсюль на белым свеце
Вельмі ўдзячныя ўсе дзеци.

Miħasč Paziņakoū.

МАМЕ

Эдзі Агняцвет

Калі б магла вясёлку з неба зняць,
Я падарыла б маме.

Каб з хмарак я магла дыван саткаць,
Я падарыла б маме!

Пralескі ўсіх лясоў і стужкі рэк
Я падарыла б маме.

І ласку, і цяпло на доўгі век
Я падарыла б маме!

Святло бяроз і песеньку малой
Сініцы сінякрылай —
Хачу паднесці ўсё, што мне самой
Матуля падарыла.

1. Ці спадабаўся вам верш? Чаму?
2. Ад імя каго вядзеца апавяданне ў творы? Па якіх словах вы здагадаліся?
3. Што хоча падарыць дзяўчынка сваёй маме?
Прачытайце адпаведныя радкі.
4. Якой паказана дачка ў вершы Эдзі Агняцвет?

5. Над чым паэтэса прымушае нас задумца?
6. Вывучыце верш на памяць.

*Зінаіда Серабракова.
Аўтапартрэт з дзвюма дочкамі*

Уважліва разгледзьце рэпрадукцыю карціны. Адкажыце на пытанні.

1. Які настрой выклікае ў вас карціна?
2. Як выглядаюць на ёй мама і яе дочки?
3. Чаму дзееці абдымаюць сваю матулю?

Зарáначка — ранішняя або вячэрняя зорка.

Лáшчыць — выражаць любоў, пяшчоту, ласку.

САМАЯ ЛЕПШАЯ

Уладзімір Кары́зна

Весняй зараначкай свециць,
Лашчыць, як звон ручая,
Самая, самая лепшая ў свеце
Мама мая.

Піна Даэні.
Карціна з серыі «Маці і дзіця»

Сонца парой залатою
Будзіць у росных гаях,
Жáўранкаў просіць спяваць
Над зямлёю мама мая.

З ёй весялейшыя песні,
Радасць мілей удвая!
Самая, самая лепшая ў свеце
Мама мая.

1. Які настрой перадаецца ў вершы?
2. Чаму паэт ужывае выразы: «весняй за-
раначкай свеціць», «лашчыць, як звон
ручая»? Як гэта характарызуе маму?
3. Як вы разумееце сэнс другога чатырохрадкоўя?
4. Якія слова ў творы паўтараюцца? Для чаго
аўтар ужывае паўторы?
5. У якіх радках выказана асноўная думка верша?
6. Якія думкі і пачуцці выклікала ў вас карціна
Піна Даэні з серыі «Маці і дзіця» (с. 15)?
7. Прачытайце выразна верш. Перадайце голасам
пяшчоту і любоў да мамы.

Раскажыце, якімі ласкавымі словамі вы
называеце сваю маму. Што звычайна до-
рыце ёй на святы?

Незна́рök — выпадкова, ненаўмысна.

Зна́рök — спецыяльна, насуперақ чыйму-небудзь жаданню; назло.

Дура́слівы — неразумны.

Шы́ба — шкло, устаўленае ў аконную раму.

Кара́скацца — узбірацца з цяжкасцю.

Павакса́вáцъ — пачысціць скураны абутак ваксай (спецыяльнай маззю).

НЕЗНАРОК І ЗНАРОК

Вісарыён Гárбук

Лужына яшчэ здалёк убачыла Юру і ўзрадавалася.

— Бяжы сюды, пагуляй са мной! — паклікала яна.

Юра з разгону пераскочыў цераз лужыну, толькі пýрскі ва ўсе бакі паляцелі з-пад чаравікаў.

— Давай гуляць, хто вышэй падскочыць, — сказаў Юра.

Лужына, нібы дураслівае шчаня, адступала перад хлопчыкам, то хапала яго за

ногі, узлятала фантанам і абсыпáла даж-джом. Нарэшце яна так раздурэлася, што абліла Юру з галавы да ног.

— Ай! — спужаўся хлопчык. — Што я цяпер буду рабіць?

— Бяжы да мяне! — паклікала Юру гліна, што ляжала непадалёку. — Мяне дождж размачыў, і ты налепіш сабе цацак.

Прысеў Юра перад глінаю і ўзяўся за работу. Вылепіў ракету, паставіў яе на пляцоўку для запуску. Побач выстраіліся самалёты і самазвалы. Вартаваць ракетадром даручыў кату́ Цімку і аўчарцы Сігналу, якіх вылепіў пасля.

Зірнуў Юра на свой касцюмчык, уздыхнуў і пабег па вуліцы.

Тут убачыў яго высокі плот і пачаў дражніцца:

— А ты не ведаеш, што я за спінай хаваю?

— Падумаеш, — адказаў Юра, — узлезу на цябе і пагляджу.

— Не, не ўзлезеш. Я высокі.

Падбег Юра да плота і пачаў караскацца. Узбраўся, сеў, паглядзеў наўкол і сказаў:

— Хто перамог?

— Пабачым, як ты злезеш, — усміхнуўся плот.

— Магу нават саскочыць, — пахваліўся Юра.

— А я цябе не пушчу, — плот учапіўся сучком за Юркаву куртачку.

— А я ўсё роўна саскочыў, — адказаў Юра, апынуўшыся на зямлі.

Калі хлопчык сядзеў наверсе, яго ўбачылі каменьчыкі, насыпаныя каля хаты ёткі Даши, і паклікалі да сябе:

— Нам так абрыдла ляжаць на адным месцы. Пагуляй з намі.

Падбег Юра да каменьчыкаў і пачаў падкідаць іх угору.

Усім было весела, і кожны каменьчык спяшаўся хутчэй трапіць у рукі да хлопчыка.

Раптам адзін, самы нецярплівы, вырваўся з пальцаў у Юры і паляцеў зусім не ў той бок. Юра і ахнуць не паспеў — дзын! Каменьчык разбіў шы́бу ў акне цёткі Даши і заляцеў у пакой.

Спалохаўся Юра, разгубіўся. Але тут яго выратавалі ногі. Яны самі — хлопчык і вокам не паспеў міргнуць — прынеслі Юру дадому.

— На каго ты падобны! — пляснула рукамі маці.

— Я незнарок, — адказаў Юра.

— Што ж ты цяпер будзеш рабіць? — спытала маці.

— Не ведаю.

— Хіба ты забыўся, чаму я цябе вучыла?

— Не: зрабіў дрэннае незнарок — папраў на добрае знарок.

— Ну дык бярыся за работу.

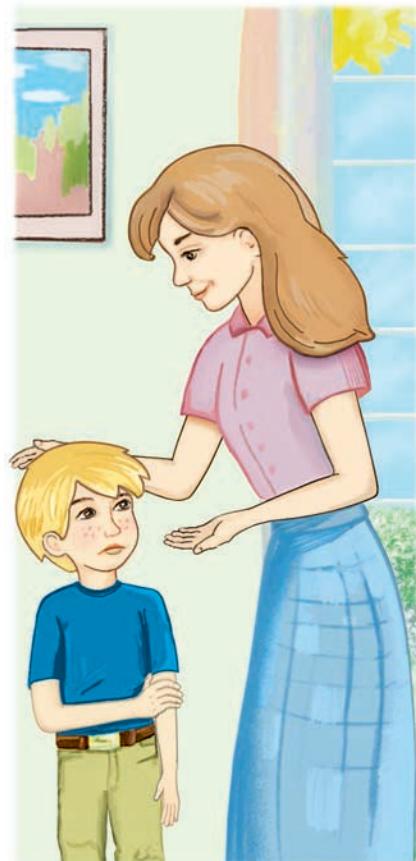
Юра зняў куртачку, зашыў яе, вымыў, павесіў сушиць, паваксаваў чарвікі, памыўся сам, пераапрануўся і моўчкі падышоў да маці.

— Вось і малайчына, сынок! — пахваліла маці. — Але чаму ты такі сумны?

— Эх, — уздыхнуў Юра, — так незнарок усё робіцца. Мама, я да ўсіх Даши павінен схадзіць. У яе шыба разблілася.

1. Пералічице ўсіх, хто хацеў пагуляць з Юрам на вуліцы.
2. Патлумачце сэнс выразаў «і ахнуць не паспей», «і вокам не паспей міргнуць».

3. Ці можна назваць лужыну, гліну, плот і камень-чыкі злымі персанажамі казкі? Чаму?
4. Хто на самай справе быў вінаваты ў няшчасцях Юры?
5. У каго хлопчык знайшоў суцяшэнне і падтрымку?
6. Што дапамагае зразумець, што Юра ўсё-такі добры, паслухмяны і сумленны хлопчык?
7. У якім сказе выказана аўтарам асноўная думка твора? Прачытайце гэты сказ.

Уявіце, што вы аднойчы сустрэліся з Юрам. Што можна парашыць хлопчыку, каб ён больш не пададаў у непрыемныя сітуацыі?

1. Твор «Незнарок і знарок» падзяліце на сэнсавыя часткі згодна з пранаваным планам.

П л а н

1. Лужына ўбачыла Юру і ўзрадавалася.
  2. Паклікала хлопчыка гліна.
  3. Убачыў Юру высокі плот і пачаў дражніцца.
  4. Каменьчыкі таксама паклікалі хлопчыка да сябе.
  5. Ногі прынеслі Юру дадому.
  6. Сумны сын.
- 2.** Падрабязна перакажыце змест казкі па плане.

Крамзулькі — крыгулькі, абы-як на-
малюваныя лініі і фігуры.

РАЗУМНЫ АЛОВАК

Даір Слаўкóвіч

Тата купіў трывалоўкі. Прыгожыя. Усе трывалолькавыя.

— Яны — трывалыя, — сказаў тата. — Але ніводзін пакуль малюваць не ўмее. Мы іх завострым і паспрабуем навучыць.

Завастрыў тата алоўкі і раздаў: адзін — Ірынцы, другі — Веранічцы, а трэці — сабе паклаў.

Узялі паперу, селі за стол.

Ірынчын аловак дом намалюваў і дым з коміна. Татаў — зайчыка і лес. А Вераніччын — нічога. Так, рысачкі і крамзулькі розныя.

— Што гэта твой аловак не хоча ста-
рацца? — пытаецца тата ў меншай дачкі.

— І сама не ведаю, — адказвае тая.

— Няздольны, відаць, трапіўся, — сказала Ірынка.

— Трэба выкінуць і купіць новы, — парашыла малая.

— Э, не. Так нельга. Ён жа не вінаваты. Яго праста яшчэ не навучылі.

І пачалі тата з Веранічкай удавіх алоўку паказваць. Веранічка трymае аловак, а тата — яе руку. І разам выводзяць.

Аловак урэшце зразумеў, чаго ад яго хочуць, і старацца пачаў. Цяпер вучыла ўжо толькі адна дзяўчынка, без таты.

З гэтага дня кожны вечар яны займаліся вучобай. І з кожным днём атрымоўвалася лепш і лепш.

А неяк Веранічка сказала:

— Паглядзі, тата, які разумны мой аловак: ужо ўмее мячык і грыбок маляваць. А хутка і елачку намалюе.

1. Якія асаблівасці характару вы заўважылі ў бацькі Ірынкі і Веранічкі?
2. Чаму ў Ірынкі і таты малюнкі атрымаліся, а ў Веранічкі — не?
3. Пра каго ідзе гаворка ў наступных радках: «Аловак урэшце зразумеў, чаго ад яго хочуць, і старацца пачаў»?
4. Дзякуючы чаму Веранічка з кожным днём малявала ўсё лепш і лепш?
5. Каго ўхваляе Даір Слаўковіч у апавяданні «Разумны аловак»? Чаму?

Загадка

Тонкі ён, драўляны,
Ярка пафарбаваны.
І заўжды, паверце,
Піша толькі сэрцам.

Mихась Пазнякоў.

(Некалькі дзён) *зáпар* — адзін за адным, без пропуску.

Адліга — пацяпленне зімой з раста-
ваннем снегу.

НЕЗВЫЧАЙНЫ ДЫКТАНТ

Васіль Ткачоў

Алесь дрэнна піша дыктанты: памылка на памылцы. Каб хлопчык трохі падцягнуўся, настаўніца парáіла часцей пісаць дыктанты дома.

Вечарам Алесь прынёс тату падручнік і сказаў:

— Дыктуй, тата. Буду вучыцца пісаць без памылак.

Тата ахвотна дыктуе, Алесь старанна піша. І так некалькі дзён запар. А потым тата адклаў падручнік убок.

— Садзіся, сынок, пішы, — сказаў ён. — Сёння буду дыктуваць на памяць.

Алесь выводзіць сказ за сказам: «На дварэ адліга. Радасна свеціць сонейка.

На вуліцы з'явіліся лужыны. Я не магу
прайсці міма, абавязкова ўлезу ў ваду...»

Алесь глянуў на тату:

— Ты пра каго гэта так?

— Пішы, сынок, пішы...

Алесь працягвае пісаць: «Прыйдзеш
дадому ўвесь брудны, мокры — вось маці
і работа. А яна хацела адпачыць...»

— Дрэнны дыктант ты, тата, прыдумаў, — пачырванеў да вушэй Алесь.

— Нічога я не прыдумаў, — сказаў тата.

Вечарам, зрабіўшы ўрокі, Алесь вырашыў, што заўтра ён напіша зусім іншы дыктант.

-
1. Чаму Алесь пачаў пісаць дыктанты дома?
  2. Па якой прычыне аднойчы бацька вырашыў дыктаваць сыну свой тэкст?
  3. Чаму Алесю не спадабаўся бацькаў дыктант?
  4. Як вы разумееце сэнс апошняга сказа твора?
  5. Чаму можна павучыцца ў герояў апавядання?
  6. Падрабязна перакажыце змест твора «Незвычайны дыктант».

Раскажыце пра свайго тату. Якімі карыснымі справамі вы любіце займацца разам? Як трэба паводзіць сябе, каб настрой бацькоў не псаваўся з-за ваших паводзін?

Каб ваша сям'я была моцнай і дружнай, трэба дапамагаць бацькам у хатніх справах, пры неабходнасці абараняць адно аднаго; не памятаць доўга крыўды, а ўмець прабачаць; заўсёды гаварыць праўду; трэба быць адданым, разважлівым, стрыманым, сумленным...

(Пад сонейкам) *вέснім* — вясеннім.
Чўнае (сэрца) — чўлае.
Няўры́мслівы — які не можа супакоіцца; непаседлівы.

БАБУЛІНА ПЕСНЯ

Ніна Галіноўская

Бабуля спяvalа
Вячэрнюю песню:
— Расці, мой унучак,
Пад сонейкам веснім,
Пад сонейкам летнім,
Асеннім, зімовым,
Расці ты разумным,
Прыгожым, здаровым.
Хай сэрца тваё
Будзе добрым і чуйным.
Яшчэ, мой няўрымслівы,
Вельмі хачу я,
Каб гэтую песню
І родны парог
Нідзе і ніколі
Забыць ты не змог.

- 1.** Да каго бабуля звяртаецца ў калыханцы?
- 2.** Чаго яна жадае свайму ўнуку? Прачытайце адпаведныя радкі. Як гэта яе характарызуе?
- 3.** Чаму трэба памятаць бабуліну песню і родны парог?
- 4.** Прачытайце выразна верш. Якія пачуцці патрэбна перадаць пры чытанні?

Разгледзьце рэпрадукцыю карціны. Адка-
жыце на пытанні.

*Ганна Сілівончык.
Забаўлянкі
для Янкі*

1. Хто адлюстраваны на карціне?
2. Аб чым сведчыць адзен-
не жанчыны?
3. Які ў яе настрой? Чаму?
4. Назавіце рэчы, якія зна-
ходзяцца побач з жан-
чынай. Для чаго іх вы-
карыстоўвалі людзі ў
даунія часы?
5. Які настрой выкліка-
ла ў вас гэта карціна?
Чаму?

Квóлы — слáбы, хíлы; нетрыва́лы.
Пáрастак — сцябло расліны ў самым пачатку свайго развіцця.

ХТО САМЫ МОЦНЫ?

Яўген Радкевіч

— Я самы моцны на свеце! — сказаў Стасік дзеду.

Дзед недаверліва зірнуў на ўнука.

— Няўжо? Значыць, ты мацнейшы затату?

— Ага.

— І за мяне?

— Ага.

— І нават за слана?

— І за слана!..

Дзед толькі пакруціў галавой і нічога не сказаў. А Стасік, каб паказаць, які ён моцны, падняў вялікі камень і перанёс яго ад ганка да плота.

— Канечне, ты дужы хлопчык, — сказаў дзед, але ўсё ж не самы моцны на свеце.

— Не, я самы моцны, — стаяў на сваім Стасік і нават пакрыў-дзіўся на дзеда: чаму той не верыць яму.

— Што яшчэ табе падняць? — спытаў у дзеда.

Дзед усміхнуўся:

— Паднімі асфальт.

— Асфальт? Як жа я падніму яго, калі ён у зямлю ўрос. Гэтага ніхто не зробіць.

— Тады хадзі сюды.

І дзед падвёў Стасіка да пухлінкі — разрыву на асфальце.

Прыгледзеўся Стасік, а гэта, аказваецца, зялёны паастак прабіў асфальт і цягнецца ўгору, да сонца.

— Бачыш, — сказаў дзед, — кволы паастак зрабіў тое, што не змог ты, дужы хлопчык.

Стасік, схіліўшыся, доўга дзівіўся на парастак. І ўжо не настойваў, што ён самы моцны на свеце.

1. Назавіце дзейных асаб твора.
2. Чым выхваляўся ўнук перад дзедам?
3. Ці ўдалося Стасіку пераканаць дзядулю ў сваёй сіле? Чаму?
4. Каго з персанажаў твора можна назваць вопытным, назіральным і надзеленым мудрасцю? Чаму?
5. Які ўрок даў дзед свайму ўнуку?
6. Што, на вашу думку, з'яўляецца самым моцным на свеце? Чаму?
7. Якія прыказкі з ліку прапанаваных падыходзяць да сэнсу гэтага твора?
  - Пад ляжачы камень вада не бяжыць.
  - Не кажы «гоп», пакуль не пераскочыш.
  - Языком малоць — не дровы калоць.
8. Падрыхтуйце выразнае чытанне апавядання па ролях.

Прыказка

Не той моцны, хто стрымлівае коней,
а той, хто стрымлівае сябе.

Правер свае дасягненні па тэме «Пяшчотны свет сям’і»

Ведаю...

1. Хто з'яўляецца аўтарам верша «Маме»?
2. Кім напісана апавяданне «Адно яечка на дваіх»?
3. З якіх твораў гэтыхя радкі?
  - a) З ёй весялейшыя песні,
Радасць мілей удавая!
Самая, самая лепшая ў свеце
Мама мая;
  - b) Вельмі хачу я,
Каб гэтую песню
І родны парог
Нідзе і ніколі
Забыць ты не змог;
  - v) «І пачалі тата з Веранічкай удаваіх
алоўку паказваць. Веранічка трymae
аловак, а тата — яе руку. І разам
выводзяць»;
  - g) «— Бачыш, — сказаў дзед, —
кволы паастак зрабіў тое, што не
змог ты, дужы хлопчык».

Разумею, магу расплюмачыць...

1. З якой мэтай у вершы «Сям’я» Васіля Жуковіча ўжываецца шмат ласкавых слоў?
2. Чаму Васіль Ткачоў назваў сваё апавяданне «Незвычайны дыктант»?
3. У якім творы сцвярджаецца думка, што дабрыня ў дзяцей і дружба паміж імі залежаць ад выхавання ў сям’і?
4. Як вы разумееце сэнс назвы апавядання Івана Муравейкі «Адно яечка на дваіх»?

Умею...

1. Выразна прачытаць на памяць верш Эдзі Агняцвет «Маме».
2. Аднавіць прыказкі па дадзеным пачатку.

● <i>Пры сонейку цёпла...</i> ● <i>Хто бацькоў не слухае...</i> ● <i>З бабулінага слова...</i>	...толькі неразумны ўнучак засмяеца. ...пры мамцы добра. ...той у пальцы дзъмухае.

УРОКІ ПРАЦАВІТАСЦІ

Мы пазнаёмімся з творамі на тэму працы і адносін да працавітых людзей.

Мы будзем вучыща:

- ❖ тлумачыць учынкі дзеяных асоб, выказваць свае адносіны да іх;
- ❖ суадносіць галоўную думку твораў з прыказкамі;
- ❖ падрабязна пераказваць змест прачытаных апавяданняў у адпаведнасці з планам.

Варта задумацца:

Навошта патрэбна беражліва адносіцца да хлеба?

Тапчáн — шырокая лаўка, звычайна са спінкай, для сядзення або сну.

Бóндар — майстар па вырабе драўлянага посуду (бочак).

Начóўкі — тут: прадаўгаватая драўляная пасудзіна для гаспадарчых патрэб.

Длúбаць (асіну) — выдзёўбваць.

Лáпці — сялянскі абутак, плецены з лыка (кары маладой ліпы, лазы), бяросты або вяровак.

Мацавáць скуратом — умацоўваць кавалкамі скury.

Кróсны (крóсенцы) — хатні ткацкі становок.

ГАСПАДАРКА

Змітрок Бядуля

У куце сядзіць мядзведзь,
Хустку вышывае,
А лісічка-невялічка
Хатку прыбірае.
А каток пячэ аладкі,
Масlam залівае,

На тапчане мышанятка
Есці памагае.
А сабачка ўе вяроўкі —
Пугу для хлапчыны,
Дзяцел-бондар на начоўкі
Длубае асіну.

Казёл лапці папраўляе,
Скуратом мацуе,
На акенцы павучочак
Кросенцы рыхтуе.

1. Якімі спрэвамі заняты жыхары хаткі? Падмацуйце адказ адпаведнымі радкамі з твора. Як гэта іх характарызуе?
2. Чаму аўтар называе асобных жывёл ласкава: «лісічка», «каток», «мышанятка», «сабачка», «павучочак»?
3. Якую асноўную думку хацеў выказаць паэт у гэтым вершы?
4. Разгледзьце малюнкі. Знайдзіце і прачытайце ў вершы радкі, якімі можна падпісаць малюнкі.
5. Прачытайце верш выразна. Перадайце ласкавым голасам радасны настрой.

НЕ ХАПІЛА РАБОТЫ

Нічы́пар Пару́каў

Адыходзячы на работу, маці паклікала да сябе дачок — Лізу і Таню — і сказала:

— Прыбярыце са стала, памыйце талеркі і лыжкі, падмяціце чысценька падлогу на кухні.

— Добра, мамачка. Усё зробім, як трэба, — дружна адказалі дзяўчынкі.

Вярнулася маці дадому і бачыць: стол засланы чыстым абрусам, талеркі і лыжкі вымыты і акуратна расстаўлены ў шафе для посуду. А кухня чыста-чыста падмечена. І смецце вынесена.

— Малайцы, дзеткі, добра зрабілі, — пахваліла маці дзяўчынак.

Ёй хацелася даведацца, хто ж з дачок што рабіў.

— Каторая з вас, мае дарагія памочніцы, са стала прыбрала?

— Я, — голасна адказала Таня.

— А хто талеркі і лыжкі памыў і паставіў на месца?

— Я, — зноў адказала Таня.

— Ну, а ты, Ліза, што рабіла? — глянула маці на старэйшую дачку.

— Я... я нічога, мама, не рабіла... Таня ўсё забрала сабе. Мне не хапіла работы, — ціха адказала дзяўчынка і вінавата апусціла галаву.

1. З якой просьбай звярнулася маці да сваіх дачок?
2. Як выглядала кухня, калі маці вярнулася да моў? Прачытайце.

- 3.** Пра што даведалася маці падчас размовы з дочкамі?
- 4.** Чым апраўдвала сваю лянату Ліза?
- 5.** Як аўтар гаворыць пра тое, што Лізе стала сорамна? Прачытайце.
- 6.** Хто з дзяўчынак можа быць прыкладам для вас?
- 7.** Прачытайце з апавядання радкі, якімі можна падпісаць малюнак.

1. Падрыхтуйце падрабязны пераказ зместу апавядання па плане.

План

1. Заданне дочкам.
  2. У доме парадак.
  3. Хацелася даведацца, хто што рабіў.
  4. Ліза вінавата апусціла галаву.
- 2.** Раскажыце, як вы дапамагаеце маме.

Прыказкі

Дзе няма ахвоты, там няма работы.

Дзе гультаёў больш, там жывецца горш.

У няўмечкі не баляць ні ручкі, ні плечкі.

*За работу бра́цца — пачынаць працу.
Узмéжак — тут: неўзараная і незасея-
ная палоска зямлі паміж палямі.*

ТРЫ ЛЫЖКІ

Iван Муравейка

Недалёка,
Ды высока
У хацінцы між сукоў
Белабокая Сарока
Гадавала трох сынкоў.

Большы зваўся Кра-кра-кра,
А сярэдні сын — Кра-кра,
А маленькі самы — Кра.

— Вы ўжо выраслі. Пара
Вам, сынкі, за працу брацца, —
Кажа ім Сарока-маці. —
Тroe вас, братоў, а ў нас —
Тры грады на ўсіх якраз.

Хутка, лёгенька ўтрох
Вы праполеце гарох.
А праполеце, дык вам
На абед я кашы дам.

...Час абеду падыходзіць,
А што робіцца ў гародзе?
Кра ўсю градку прапалоў,
А Кра-кра ўсяго палову.
А дзе дзеўся Кра-кра-кра?
Спіць на ўзмежку: хра-хра-хра.

Сарока-варона
Па прыпечку скакала,
Дзеткам лыжкі
Давала.

Большаму сыну — маленькую лыжку,
Сярэдняму сыну — большую крышку,
А сáмamu меншаму — большую самую.
— Я кашу зварыла вам смачную, манную.

Кра-кра-кра пытае ў мамы:

— Растлумачце мне, чаму
Кра між нас маленькі самы,
А лыжку большую — яму?

1. Якое заданне Сарока дала сваім сынам?
Прачытайце.
2. Як справіліся сыны з заданнем маці?
3. Чаму кожны з іх аднёсся да просьбы па-розна-
му? Пра што гэта сведчыць?
4. Ці правільна Сарока раздала сынам лыжкі?
Чаму вы так думаецце?
5. Які ўрок атрымалі яны ад сваёй маці?
6. Якія прыказкі падыходзяць да сэнсу гэтага
верша?

  - Сем разоў адмерай, адзін раз адрэж.
  - На яду — мастак, а на працу — сяк-так.
  - Да работы не пускаюць ляноты.
7. Якімі словамі з верша можна падпісаць малю-
нак, змешчаны на с. 43?

Касавіца — час касьбы, сенакос.

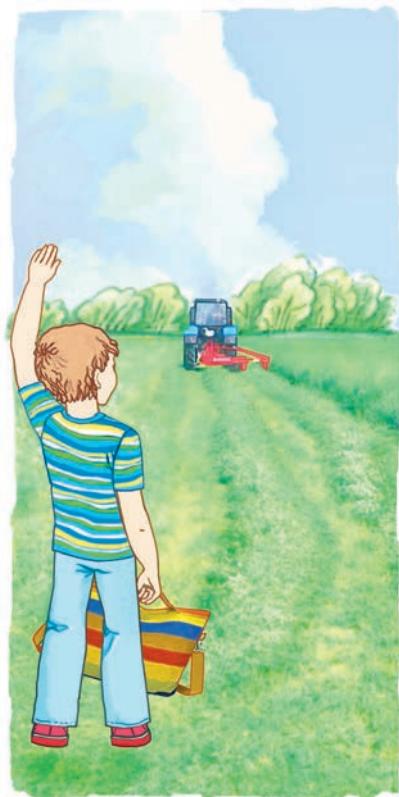
Сесці на кукішкі — прысесці, сагнуўшы ногі ў каленях і трymаючыся на насках.

Стóма — зморанаcць ад цяжкай працы ці якога-небудзь занятку.

ЧАРОЎНАЕ СЛОВА

Міхась Даніленка

Стасікаў бацька працуе трактарыстам. Цяпер, як пачалася касавіца, яго трактар цягне па лузе счэп касілак. Яны стракочуць і пакідаюць за сабой шырокую паласу выкашанай травы. Стасік, які прынёс бацьку абед, сядзіць пад кустом у цяньку і адмахваецца ад аваднёў. Яны злосна гудуць ля хлопчыка, круцяцца —

спрабуюць укусіць у руку, у потную шчаку. Хутчэй бы бацька ішоў!

А той робіць новы круг, прайзджает паўз сына і прыветліва махае рукой.

— Ці скора, татка? — стараючыся перакрычаць шум матора, гукáе Стасік.

— Скора, сын! Скора.

— Дранікі і боршч астынуць, — гаворыць Стасік. — А мама наказвала, каб абед адразу еў.

Нарэшце, зрабіўшы яшчэ адзін круг, бацька спыняе трактар. Ён сыходзіць з машыны, выцірае потны лоб і спяшаецца ў цянёк да куста крушыны, дзе чакае Стасік.

— Стаміўся? — пытаеца Стасік.

— Стаміўся, — прызнаеца бацька. — Ды я, брат, знаю чароўнае слова. Яно як рукой стому здýмае.

Стасік усхопліваеца, садзіцца на кукішкі і здзіўлена глядзіць на бацьку.

— А што гэта за слова такое?

Бацька з апетытам сёрбае боршч. Запівае дранікі малаком і, як на дарослага, глядзіць на сына.

— А слова тое чароўнае — «трэба». Я вось ведаю: трэба скасіць усю дзялянку. Сам зараз падрамлю трохі. А ты павартай, паглядзі, каб ніхто да машыны не падыходзіў.

Сон зморвае і Стасіка, хіліца да каленяў галава. Але ён не спіць: помніць бацькава чароўнае слова.

1. Якую важную працу выконваў Стасікаў бацька?
2. Чаму сыну хацелася, каб тата хутчэй прыйшоў есці?

3. У якіх словах і виразах праяўляеца клопат сына пра бацьку? Прачытайце.
4. Пра якое чароўнае слова даведаўся Стасік ад таты?
5. Ці выканалі сын просьбу таты павартаўца машину? Падмацуйце адказ радкамі з твора.
6. Як вы разумееце сэнс загалоўка апавядання — «Чароўнае слова»?
7. Разгледзьце ілюстрацыі да твора. Да якіх эпізодаў яны зроблены?

1. Падзяліце апавяданне «Чароўнае слова» на сэнсавыя часткі згодна з планам.

План

1. Бацька Стасіка працуе трактарыстам.
2. Тата робіць новы круг.
3. У час абеду.
4. Чароўнае слова — «трэба».
5. Стасік не спіць.
2. Падрабязна перакажыце змест гэтага твора па плане.
3. Раскажыце, ці даводзілася вам у сваім жыцці карыстацца чароўным словам *трэба*? Як гэта было?

Лад — спосаб жыцця.

Блукáць — доўга хадзіць у пошуках
каго- ці чаго-небудзь; блудзіць.

ХЛОПЧЫК І ЛЁТЧЫК

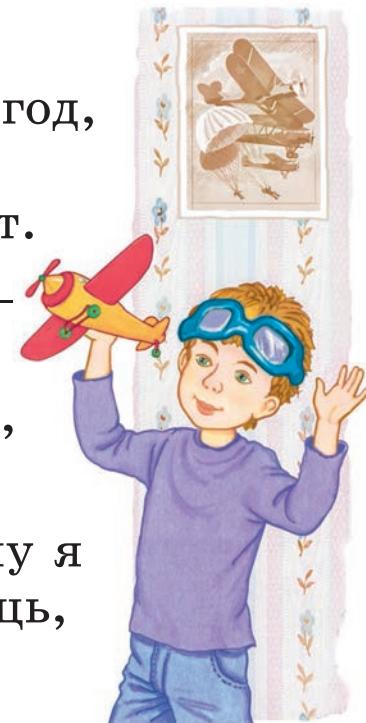
Янка Купала

Мой мілы таварыш, мой лётчык,
Вазьмі ты з сабою мяне!
Я — ведай — вялікі ўжо хлопчык
І ўмею ўжо лётаць у сне.

Мне мама сягоння казала,
Што стукнула мне ўжо сем год,
Табе гэта, можа, і мала,
А мне лящець толькі ў палёт.

Мне ўжо надакучыла дома —
Ў дзіцячы хадзі адно сад,
А так паглядзеў бы, вядома,
На іншы парадак і лад.

Вазьмі ж мяне, лётчык, хачу я
Пабыць у людзях, паглядзець,
Як месяц на небе начуе,
Як блукае ў лесе мядзведзь.

Як свецяцца начкаю зоры,
А днём не відаць іх чаму,
Як рэчкі ў далёкія моры
Ўлетку плывуць і ўзіму...

1. Што вы даведаліся пра хлопчыка? Чым займаецца? Якая ў яго ёсць мара? Чаму ён хоча стаць лётчыкам?
2. Якім паказаны герой верша? Прачытайце адпаведныя радкі.
3. Да чаго заклікае нас сваім вершам Янка Купала?
4. Якія яшчэ прафесіі вы ведаеце?
5. Вывучыце верш на памяць.

Верш «Хлопчык і лётчык» (1935 г.) быў любімым творам у дзяцінстве Юрыя Гагарына — першага ў свеце касманаўта. Менавіта купалаўскі верш натхніў расійскага юнака стаць лётчыкам. На рускую мову твор «Хлопчык і лётчык» пераклаў рускі паэт Міхаіл Ісакоўскі.

Кім вы марыце быць?

Турбавáць — хваляваць, трывожыць.
Завіхáцца — рабіць што-небудзь вель-
мі старанна.
Лáдзіць — тут: спраўляцца.

ЯК НАСТАЧКА МАМЕ ДА ПАМАГАЛА

Ядвіга Бяганская

Прыйшла мама з працы ды пачала ў кватэры прыбіраць. Прыйбірала, прыйбірала, села ў крэсла і кажа:

— Нешта галава разбалелася. Адпачну я крыхú, дачушка, а пасля падлогу памыю.

Легла яна на ложак і заснула.

Паглядзела Настачка, што мама спіць, накрыла яе шарсцяной хусткай, выйшла на пальчыках са спальні і дзвёры за сабой прычыніла. Няхай паспіць мама, а яна тут, у другім пакоі, пасядзіць ціхенька. І села ў вялікае крэсла.

А ў пакоі непарарадак. Каля дзвярэй вядро з вадой стаіць, сярод пакоя крэслы са-стаўлены. Няўтульна, нават урокі рабіць

не хочацца. І пачала Настачка думаць, як маме дапамагчы.

«Вазьму ды сама падлогу памыю, — рашыла яна. — Немалéнькая ўжо, у школу хаджу». І ўзялася за работу.

Нялёгка ўпраўляцца з вялікай анучай, калі ў цябе такія маленъкія рукі. Не слухае ануча Настачкі, не хоча ніяк ваду з сябе выпускаць. Выкручвае, выкручвае яе Настачка, з усіх сіл стараецца, а вада ўсё цячэ ды цячэ. І як гэта мама так спрытна ладзіць з ёю? Але і Настачка не адступіцца, не такая яна, каб не адолець анучы.

Памалу справа пайшла на лад. Праўда, ад непаслухмянай анучы балелі рукі, але

Настачку гэта не вельмі турбавала. Яна радавалася, што памыла падлогу, маме да-памагла, і шчаслівая ўсмешка свяцілася на яе расчырванелым ад работы твары.

— А цяпер збяру вячэру, — сказала сабе Настачка і пачала завіхáцца каля стала.

Калі чайнік закіпеў, яна выключыла пліту і пайшла будзіць маму.

— Ой, як доўга я спала! — глянуўшы на гадзіннік, усклікнула мама. — Хутка тата з працы вернецца, а яшчэ падлога не памыта і вячэра не сабрана.

Настачка ўсміхнулася, але нічога не сказала. А мама выйшла са спальні і вачам не паверыла: і падлога памыта, і вячэра стаіць на стале.

— Хто ж гэта ў нас гаспадарыў? — здзівілася мама.

— Я! — весела адказала Настачка.

Мама прыгарнула дачку да сябе, пачалавала ў адну, пасля ў другую шчаку і сказала:

— Памочніца ты мая дарагая! Гаспадынька ты мая слайная!

1. Чаму маці Настачкі прыпыніла ўборку кватэры?
2. Як дачка паводзіла сябе падчас адпачынку матулі?
3. Ці лёгка было дзяўчынцы займацца ўборкай кватэры? Прачытайце адпаведныя радкі з твора.
4. Патлумачце сэнс выразу «справа пайшла на лад».
5. Чаму дачка давяла працу да канца?
6. Ці спадабаўся вам учынак Настачкі? Чаму?

Разгледзьце малюнак на с. 55. Адкажыце на пытанні.

1. Хто знаходзіцца на кухні?
2. Чым займаюцца маці і дзеци?

Складзіце па малюнку апавяданне «Дапамога маме». Пачаць можна так: «*Дзеци прыйшли са школы, пераапрануліся, памылі руки і зайшли на кухню...*».

Апорныя слова: маці, брацік, сястрычка; засцілае абрус, расстаўляе чисты посуд, раскладвае лыжкі і відэльцы, мые гародніну: памідоры, агуркі, радыску;

налівае суп, кроїць хлеб; графін, налівае кампот у шклянкі; сядаюць за стол, жадаюць смачна есці, шчыра дзякуюць матулі.

У далёкія часы ў беларускіх сем'ях дзеці пачыналі працаваць вельмі рана. З 7–8 гадоў яны ўжо пасвілі жывёлу, зграбалі сена, баранавалі. Падлеткаў, якім было гадоў 15, прывучалі ка-сіць, араць, малаціць. У 5 гадоў дзяўчынкі няньчылі дзяцей, а ў 16 умелі шыць, ткаць, жаць.

*Аржанόе (поле) — жытнёвае.
Натхнёная (работа) — праца з любоўю, радасцю, з душэўным уздымам.*

ХЛЕБНАЯ СКАРЫНКА

Авяр'ян Дзеружынскі

Пахне
Хлебная скарынка
Цёплым ветрыкам,
Хваінкай,
Летнім дожджыкам
Грыбным,
Лугам,
Полем аржаным,
І асенняй пазалотай
Ды натхнёнаю
Работай.

1. Чаму, на думку паэта, хлеб пахне цёплым ветрыкам, летнім дожджыкам, полем аржаным, асенняй пазалотай?
2. Дзякуючы чаму з'яўляецца на стале хлеб?

Рўпны — клапатлівы, старанны, які імкненца зрабіць як мага больш і лепш.
Ніва — апрацаванае пад сяўбу або за-сеянае поле.

ХЛЕБ

Miҳась Пазнякоў

Ён — духмяны,
Апетытны.
Кожны дзень
Яго дамоў
Мы нясём
З універсама —
Хлеб,
Аснову ўсіх асноў.

Зернем нівы засявалі
Хлебаробы ў весні час.
Сэрцам шчодрым сагравалі,
Клапаціліся пра нас.

Рупнай працай,
Цёплым ветрам
І расою пахне хлеб.

Нібы сонейка над светам,
Ён штодзённа
На стале.

1. Чаму хлеб лічаць асновай усіх асноў?
2. Як вы разумееце сэнс выразу «сэрцам шчодрым сагравалі, клапаціліся пра нас»?
3. Чым пахне хлеб? Прачытайце адпаведныя радкі.
4. З чым паэт параўноўвае хлеб?
5. Якая асноўная думка гэтага верша?
6. Прачытайце выразна верш. Перадайце голасам радасны настрой. Ацаніце сваё чытанне і чытанне аднакласнікаў. Ці ўдалося перадаць настрой твора?

Паразважайце, чаму да хлеба патрэбна ставіцца беражліва і з вялікай павагай. Што робіце вы, калі з вашых рук упаў кавалачак хлеба? Якія яшчэ ведаеце правілы адносін да хлеба?

Якой тэмай аб'яднаны вершы «Хлебная скарынка» і «Хлеб»?

Правер свае дасягненні па тэме «Урокі працавітасці»

Ведаю...

1. З якіх твораў узяты гэтыя слова?

- а) «— А слова тое чароўнае — “трэба”. Я вось ведаю: трэба скасіць усю дзялянку»;
- б) «— Я... я нічога, мама , не рабіла... Таня ўсё забрала сабе. Мне не хапіла работы, — ціха адказала дзяўчынка і вінавата апусціла галаву».

2. Якія слова прапушчаны ў радках вершаў?

- а) Рупнай працай,
Цёплым ветрам
І расою пахне ...;

- б) Недалёка,
Ды высока
У хацінцы між сукоў
Белабокая ...
Гадавала трох ... .

3. Назавіце аўтараў наступных радкоў:

а) Мой мілы таварыш, мой лётчык,
Вазьмі ты з сабою мяне!

б) «І як гэта мама так спрытна ладзіць
з ёю? Але і Настачка не адступіцца,
не такая яна, каб не адолець анучы».

4. Пра людзей якіх прафесій ішла раз-
мова ў творах раздзела? Якія яшчэ прафе-
сіі вы ведаецце?

Разумею, магу раслумачыць...

1. Чаму неабходна беражліва адносіцца
да хлеба?

2. Які ўрок атрымалі сыны ад Сарокі-ма-
ці з верша Івана Муравейкі «Тры лыжкі»?

3. Як патрэбна разумець сэнс прыказкі
*«Калі хочаш хлеб мець, то трэба зямель-
ку глядзець»?*

Умею...

1. Падрабязна пераказаць змест апавя-
дання Міхася Даніленкі «Чароўнае слова».

2. Выразна прачытаць верш Івана Мура-
вейкі «Тры лыжкі».

УСМЕШКА ВЯСНЫ

Мы пазнаёмімся з творамі, у якіх расказваецца пра абуджэнне прыроды вясной, працу і адпачынак людзей у гэту пару года.

Мы будзем вучыцца:

- ❖ вызначаць настрой вершаў вясновай тэматыкі;
- ❖ знаходзіць у творах апісанне карцін вясенняй прыроды.

Варта задумацца:

За што людзям падабаецца вясна? Чаму ў народзе гавораць: «Адзін вясновы дзень год корміць»?

Свáрба — свárка.

Стрóилася ў квéткі — тут: апранала зямлю ў кветкі.

У баранóў рог скруцíць — паставіць у бязвыходнае становішча.

Рáдзіць — тут: ráіць, прапаноўваць.

Жабráк — бядняк, які живе з міласціны; стараць.

Свíтка — доўгая сялянская верхняя вопратка.

СВАРБА

Казка

Пасварыліся вясна з зімою, ну і давай адна адной на злосць рабіць.

— Я, — кажа вясна на зіму, — не буду з табой шмат гаварыць! За каўнер — і так шпургану, што аж за лясамі ты ў мяне апынешся!

— Маўчы, маўчы, — бурчала белая зіма. — Хіба я цябе ў бараноў рог скручу, як сцісну, то аж табе вылезуць вочы.

Ну і пачалі адна адной наперакор рабіць. Зіма паўзе з марозам — вясна лезе з ад-

лігай, і зноў няма парадку. Цярпелі людзі, цярпелі, а пасля давай сход рабіць, давай рáдзіць, на чыёй тут старане ім стаяць. Адны казалі:

— Мы яшчэ не вымалацілі збожжа, не навазілі дроў, не адпачылі пасля летняй працы, хай пабудзе зіма.

Другія зноў крычалі:

— Вон зіму! Яна нас памарозіць; мы і так лапці патапталі, кажухі абадралі. До-сыць нам яе; хочам вясны.

Як могуць развівацца падзеі ў казцы да-лей? Як казка закончыцца?

І немаведама, як то яно прайшло б на тым сходзе, каб не ўвайшоў старэнъкі жабрак і не пачаў жаліцца на зіму.

Праўда, вушки былі абмарожаны, рукі патрэсканы, світка рвана, сам ён дрыжаў ад холаду. Увесе сход закрычаў у адзін голас:

— Не хочам зімы! Хай вясна ідзе да нас!

Бедная зіма горка заплакала, слёзкі яе
цяклі са стрэх, разліваліся па зямлі, збя-
галі ў лужы, з лужаў — у рэчкі, з рэчак —
у моры, з мораў — у акіяны.

А вясна смяялася, строілася ў кветкі,
скакала па палях, песцілася па садах, шча-
бятала з птушкамі, цалавалася з дзеткамі,
аж пакуль не пасварылася з летам.

Скажыце, дзеткі, самі, хто цяпер пера-
можа?

Паводле Цёткі.

-
1. З-за чаго пасварыліся зіма з вясною?
  2. Як вы разумееце сэнс выразаў «у бара-
ноў рог скручу», «аж вочы вылезуць»?
  3. Што прымусіла людзей збірацца на сход?
  4. Чаму адна група жыхароў жадала працягу
зімы, а другая — прыходу вясны? Падмацуйце
адказ радкамі з твора.
  5. Хто настроіў усіх людзей супраць зімы?
  6. Як апісвае Цётка паводзіны вясны? Ці спада-
байся вам гэты ўрывак? Чаму?
  7. Адкажыце на пытаннё, змешчанае ў апошнім
сказе твора.

Паркáн — драўляная агароджа; плот.

Грудóк (снегу) — невялічкая горачка.

Кóрпацца — капацца, перабіраючы, шукаючы што-небудзь.

Пасмутнéць — стаць невясёлым, ня-радасным.

ДЗЕ НАЧАВАЛІ РУКАВІЧКІ?

Ядвіга Бяганская

Уночы выпаў снег. Ён заслаў зямлю і дахі дамоў бялюткім чыстым абрусам, на-дзеў на слупкі парканаў высокія пушыстыя шапкі, засыпаў кусты і кветнікі.

Глянула Ірынка ў акно і не пазнала свайго двара: такі ён святочны, такі прыгожы.

А вось і сябры яе — Юра, Надзейка, Віця. Бегаюць, смяюцца, снέжкамі кідаюцца. Убачылі, што Ірынка праз акно глядзіць, падбеглі і клічуць:

— Ірынка, ідзі да нас, будзем снежную бабу ляпіць.

І Шарык кліча сваю гаспадыню. Ён глядзіць на яе і весела, звонка брэша.

— Іду! — кричыць праз акно Ірынка і бяжыць апранацца.

Многа насыпала снегу за ноч. Добрую бабу можна зляпіць. Скачалі дзеці вялізны снежны шар, паставілі яго сярод двара ды ўзяліся другі рабіць. Зрабілі другі, крыху меншы, і паставілі яго на той першы.

— Тулава ёсць, — сказаў Юра. — Будзем галаву рабіць.

Скачалі дзеці са снегу трэці, яшчэ меншы, шар і паклалі на самы верх.

— А цяпер трэба зрабіць нашай снежнай бабе вочы, нос і рот, — сказала Надзейка.

Пакорпаўся Юра ў адной кішэні, пакорпаўся ў другой і знайшоў дзве новенькія гайкі. Уставіў іх Юра снежнай бабе замест вачэй. Цудоўныя вочы атрымаліся. А там, дзе павінен быць нос, уторкнулі бабе таўшчэзнью морку.

Прыгожая выйшла баба, вясёлая. Да са-мага абеду гулялі каля яе дзеці.

А калі пачалі разыходзіцца, Ірынка раптам успомніла пра свае рукавічкі і ўсклікнула:

— Ой, а дзе ж мае рукавічкі?! Я іх вось тут, каля гэтага слупка, паклала, калі бабу пачалі ляпіць.

— Зараз знайдзем твае рукавічкі, — сказала Надзейка. — Нікуды яны не дзенуцца.

Доўга шукалі дзецы Ірыны рукавічкі, ды так і не знайшлі.

— Мае рукавічкі... Іх мне бабуля ўвесень звязала... Гэта яе апошні падарунак... — плакала Ірынка. — Я так любіла іх, так берагла... Няма ў мяне больш бабулі, і рукавічак яе няма...

Шкада было дзецим Ірынку, пасмутнелі яны, прыціхлі. І рады б дапамагчы сяброўцы знайсці яе рукавічкі, ды дзе іх шукаць — не ведаюць.

Пад вечар дзеці зноў выбеглі пагуляць. Выйшла на двор і Ірынка. Толькі было ёй зусім нявесела. Хадзіла яна па двары, ва ўсе куточкі зазірала, рукавічкі свае шукала.

— І куды яны маглі падзецца? — уздыхала дзяўчынка. — Можа, іх снежная баба схавала?

Сцямнела. У вокнах засвяціліся агеньчыкі. Апусцеў і прыціх двор. Засталася снежная баба адна.

Як могуць развівацца падзеі ў творы далей? Як апавяданне закончыцца?

Уночы пацяплела. А пад раніцу прайшоў дождж, і ад снежнай бабы застаўся толькі невялічкі грудок снегу, а на ім... чырвоныя Ірыны рукавічкі. Відаць, не заўважылі іх дзеці ды закачалі ў адзін з тых шароў, з якіх рабілі снежную бабу.

Прачнулася раніцай Ірынка, глянула праз акно і вачам сваім не паверыла.

— Рукавічкі? Бабуліны рукавічкі! — радасна ўсклікнула яна і кінулася да дзвярэй.

На дварэ свяціла сонейка, і ад учара什няга снегу толькі лужынкі адны засталіся. Відаць, ужо адышла парá ляжаць яму на дварэ.

1. Чаму Ірынка не пазнала свой двор? Знайдзіце і прачытайце адпаведныя радкі.
2. Як дзееці ляпілі снежную бабу? Прачытайце.
3. Які непрыемны выпадак адбыўся з Ірынкай?
4. Чаму дзяўчынка з такой настойлівасцю шукала згубленыя рукавічки? Знайдзіце адказ і прачытайце.

Падрыхтуйце падрабязны пераказ апавядання па плане.

План

1. Святочны і прыгожы двор.
2. Сябры паклікалі Ірынку.
3. Як дзееці снежную бабу ляпілі.
4. Пралі Ірынчыны рукавічки.
5. Настойлівая дзяўчынка.
6. Рукавічки знайшліся.

Бўлі-гўлі — гукі і спевы птушак.
Жэўжык — свавольнік, непаседа.

ПЕСНЯ АБ ВЯСНЕ

Якуб Колас

Уцякай, мароз-дзядуля!
Чуеш ты, стары, ці не?
На пагорках — булі-гулі! —
Песні чуюцца вясне.

Звоніць, скача, як дзіцятка,
Гэты жэўжык-ручаёк.
На яго, бы тая матка,
Сонца кідае свой зрок.

А зіма аж пачарнела —
Годзе ёй тут кросны ткаць!..
Гэй, маленства, жыва, смела
Выйдзем весну прывітаць!

1. Да каго звяртаецца паэт у творы? З якой прычыны?
2. Якія прыкметы вясны апісваюцца ў вершы? Прачытайце.

- 3.** З кім параўноўвае Якуб Колас ручаёк? Чаму пры яго апісанні аўтар ужывае слоўы «звоніць», «скача»?
- 4.** На каго падобна сонца? Што значыць «сонца кідае свой зрок»?
- 5.** Як вы разумееце выраз «а зіма аж пачарнела — гдзе ёй тут кросны ткаць!..»?
- 6.** Каго аўтар заклікае сустракаць вясну? Чаму?
- 7.** Вывучце верш на памяць.

Фердынанд Рушчыц. Вясна

Разгледзьце карціну. Адкажыце на пытанне.
Што аб'ядноўвае верш Якуба Коласа і карціну Фердынанда Рушчыца?

Кадўшка — невялікая драўляная бочка, звычайна выкарыстоўваецца для заквашвання капусты.

Бугáй — начная балотная птушка сямейства чапляў.

Мáла дбáе — тут: не звяртае ўвагі, не турбуеца.

Сíтаўка — невялікая пералётная птушка атрада вераб’іных.

(Стогнуць) кні́гі — кнігаўкі.

ПРЫЛЁТ ПТУШАК

Ціхая раніца. Сонейка толькі што ўзышло. У полі яшчэ ляжыць снег. Толькі ўзгоркі чарнеюць. Лужынкі сцягнуліся за ноч лядком. Але ўжо чуваць вясна, і ўсё пазірае па-весенняму.

Выйшаў маленькі Ясь на двор. Весела так яму, лёгка на сэрцы. Прыгрэе зараз сонца, добра будзе гуляць на дварэ.

Ціха! Што гэта звініць у небе тоненькім срэбраным званочкам? Так хораша, так

міла — душа замірае! Ясь прыслухаўся. Не відаць нічога, а ў небе ціха разліваецца тоненъкая песенька, нібы грае хто на срэбранай дудачцы. Гэта жаваранак! І так весела Ясю, здаецца, каб можна было, пацалаваў бы мілую птушачку. Галубка! Яна ўжо вярнулася з далёкай старонкі ў наш родны край і ў ясным небе заліваецца дзіўнаю песняю.

— Тата! Тата! Чуеш жаваранка?

Бацька Яся прыслухаўся.

— Але, жаваранак. Ну, зараз, брат, і шпак прыляціць, а там і бусел, а за ім і ўсе птушкі.

Рад Ясь, што першы пачуў ён жаваранка, і пабег хваліцца сваім сябрам. Дзеці выходзілі на двор слухаць першую песню вясны. І ім было весела.

— Эх, дзеці! Не скора яшчэ вясна, — казаў хто-небудзь старэйшы.

Дзеці не любілі слухаць такія рэчы. Яны любяць вясну, яны любяць, каб гаварылі ім аб вясне. А часам і праўда захаладае;

дзеці кажуць: «Зусім не холадна; не толькі не холадна — горача нават».

Кожную новую госцю-птушку дзеці сустракаюць з радасцю.

Праз некаторы час прыліятае шпак. Холадна, туман, а ён мала дбае. Спявае на ўсё поле вясёлыя песні, седзячы дзе-не-будзь на голай бярозе, як бы і холаду яму няма.

У канцы сакавіка ўжо збіраецца шмат птушак. У лесе спяваюць дразды, лясныя жаваранкі, а па балоце важна праходжаеца бусел. Па стрэхах бегаюць шустрыя бела-рудыя сітаўкі, трасуць сваімі доўгімі хвастамі.

А выйдзеш увечары на двор — крычаць качкі, жалобна стогнуць кнігі; як у ка-
дúшку, грукае недзе на возеры бугай. Розныя галасы поўняць паветра, усё спявае і радуецца.

Паводле Якуба Коласа.

1. Якія карціны ранній вясны паказаў Якуб Колас у апавяданні? Знайдзіце адпаведныя радкі і прачытайце.
2. Чаму маленькаму Ясю было весела на дварэ?
3. Які настрой выклікае ў вас апісанне спеву жаваранка? Чаму? Прачытайце адпаведныя радкі.
4. З кім падзяліўся Ясь сваімі ўражаннямі ад песні птушкі?
5. Якія рысы харектару ўласцівы маленькаму Ясю?
6. Пра што хацеў сказаць аўтар у апавяданні?
7. Падрыхтуйтесь да выразнага чытання твора.

Ці даводзілася вам чуць спевы жаваранка і шпака? Дзе і калі гэта было? Галасы якіх птушак вы яшчэ чулі?

Прыкметы вясны

З бярозы цячэ шмат соку — на дажджлівае лета.

Красавік з вадою — май з травою.

Загадка

Стайць Алёна — хустка зялёна,
Тонкі стан, белы сарафан.

З народнага.

СЯБРЫ ВЯСНЫ

Уладзімір Мазго

Нібы хлапчук,
Бяжыць раўчук
У госці да вясны.
Вітае песенькай жаўрук —
Нябёсаў сувязны.

Вясна ўсміхаецца, пяе
На полі і ў бары...
І мы спяшаем
Да яе,
Як лепшыя сябры.

1. З якім пачуццём паэт піша пра надыход вясны? У якіх словах гэта выражана?
2. Якія прыкметы вясны адлюстраваны ў вершы?
Прачытайце.
3. Якімі словамі паэт ажыўляе ручаёк і вясну, надае ім чалавечыя рысы? Прачытайце.
4. Хто з'яўляецца сябрамі вясны?
5. Прачытайце верш выразна. Перадайце прычытанні пачуццё радасці і захаплення.

Алéя — дарожка ў парках, садах,
з абодвух бакоў абсаджаная дрэвамі,
кустамі. Тут: рад дрэў, пасаджаных
уздоўж дарогі.

САДЗІМ АЛЕЮ

Міхась Пазнякоў

Мы ля школынае дарогі
Ў гонар свята Перамогі
Ў вясновую нядзелю
Садзім новую алею.

Хто — бярозку,
Хто — рабінку,
Хто — таполю,
Хто — вярбінку,

Таня — ліпку,
Клім — дубок,
Ясь — каштан,
А я — клянок.

А Святлана і Наташа
Паліваюць дрэўцы нашы.
Хай расце і зелянене
Наша слаўная алея!

1. У гонар якога свята дзецы садзілі дрэвы?
Калі святкуеца Дзень Перамогі?
2. Дзе вучні вырашылі пасадзіць дрэўцы?
3. Якія дрэўцы яны пасадзілі? Прачытайце.
4. Па якіх словах вы заўважылі, што такая алея ўжо не першая? Прачытайце.
5. Да якіх дзеянняў заклікае нас Міхась Пазнякоў?
6. Прачытайце верш выразна. Рабіце кароткія паўзы на месцы працяжнікаў. Два апошнія радкі прачытайце радасна і ўзнёсла.

Ці даводзілася вам прымаць удзел у пасадцы дрэў і кустоў? Раскажыце, як гэта адбывалася. Навошта патрэбна садзіць дрэвы? Паразважайце.

Някідкі — які не кідаецца ў вочы,
няяркі.

ЯК ГАЛИНКА ПРАЧНУЛАСЯ

Ніна Маеўская

Іванка і сястрычка яго Аленка чакалі вясну. Яны ведалі, што пасля зімы спачатку прыходзіць вясна, потым — лета. А летам яны з татам і мамай паедуць на Нарач — вялікае возера, дзе можна купацца і загараць.

Кожную раніцу дзеці пыталіся ў мамы, ці не прыйшла ўжо вясна. І чулі ў адказ:

— Не, трэба крыху яшчэ пачакаць.

— Колькі ж яшчэ трэба чакаць? — ледзь не плакала Аленка.

— Спачатку снег растане, — гаварыў упэўнена старэйшы, Іванка.

Неўзабаве і снег сышоў, а вясны ўсё не было.

— Мусіць, снег прости паспяшаўся рас-
таць, — меркаваў Іванка.

— А як жа мы цяпер заўважым, што
прыйшла вясна? — непакоілася Аленка.

Іванка маўчаў, пазіраючы з акна на ву-
ліцу, дзе было хмурна і холадна.

Аднойчы мама вярнулася з работы вя-
сёлая. Яна трymала ў руцэ галінкі, нібы
букецік кветак. Звычайныя дубчыкі, жаў-
тавата-шэрыя, някідкія. Вунь іх колькі
на дрэвах! Перш чым заняцца хатнімі
справамі, мама ўзяла вазачку, у якую звы-
чайна ставілі кветкі, наліла туды вады і
апусціла галінкі.

— Вось, мае дарагія, — сказала яна,
абдымаючы дзетак, — гэта галінкі вярбы,
вярбінкі. Яны і пакажуць нам, калі прый-
дзе сапраўдная вясна.

Іванка і Аленка здзіўлена пазіралі то
на маму, то на шэршнікія вярбінкі і не
маглі зразумець, як яны падкажуць пры-
ход вясны. Ці не чароўныя? Аленцы ад-
разу захацелася памацаць іх, патрымаць
у руках.

— Асцярожна, — сказала мама, — не паруш пупышачкі. Яны, як зярняткі, маленькія. Галінкі яшчэ спяць, заплюшчыўшы вочкі. А калі адчуюць, што ідзе вясна, прачнуцца.

— Хіба яны раскрыюць вочы, як я? — запытала Аленка.

— Так, мая разумніца, — адказала мама, — адкрыюць вочкі зялёныя лісточкі. А вось на гэтай галінцы, таўсцейшай і мацнейшай, з'явяцца коцікі.

— Сапраўдныя коцікі? — здзівілася Аленка.

— Мяўкаць будуць, — засмаяўся Іванка і пачаў дражніцца: — Мяў-мяў-мяў...

Аленка пакрыўдзілася на яго. І не пытала болей пра коцікаў. Але з нецярпеннем чакала іх, аднойчы нават прысніла. Такія мякенъкія, пушыстыя — сапраўдныя коцкі. Яна гладзіла іх, прыхінала да шчакі.

Раніцай дзееці найперш беглі да акна, дзе стаялі галінкі-вярбінкі. Але нічога там не адбывалася: галінкі нерухома стаялі ў вазачцы.

— Спяць яшчэ, — шкадаваў Іванка.

— Бо зіма вярнулася, — уздыхала Аленка. — Бачыш, снег на вуліцы.

— Я ж табе гаварыў, што ён паспяшаўся растаць. Зноў зіма, зноў зіма... а вясны няма, няма... — Іванка ажно заспіваў ад радасці. Не таму, што зіма вярнулася, а што спраўдзілася яго здагадка.

— Ціха, — спыніла яго Аленка. — Свайм крыкам ты іх пабудзіш, і коцкі мае змерзнуць. Няхай галінкі паспяць яшчэ, а мы снегавіка злепім.

— Ты ж хацела, каб вясна хутчэй прыйшла! — дакараў Іванка.

— Гэта я ўчора хацела, — апраўдалася Аленка. — А сёння будзем снегавіка ля-піць, у снежкі гуляць.

Удзень сонейка спынілася насупраць акна, дзе ціха спалі галінкі-вярбінкі. Раз-глядала іх, ласкова сагравала сваім цяплом. Прыходзіла сонейка і пасля кожны дзень. І аднойчы Аленка заўважыла, што галінкі крыху́ іншыя, чым былі раней.

Чаму галінкі вярбы пачалі мяняцца? Што паспрыяла гэтаму? Якога колеру стануць коцкі?

— Іванка, — паклікала яна браціка, — на нашых вярбінках ягадкі з'явіліся, толькі яшчэ зялёнененькія.

Зірнуць на ягадкі прыйшла і мама. Яна патлумачыла, што гэта набрыніялі пупышкі.

— Вой, а на гэтай галінцы дзюбкі парас-крываліся, — радавалася Аленка. — Можа, тут будуць не коцкі, а якія птушачкі.

— Яны, мусіць, піць просяць. Бачыце, як мала ў іх вадзіцы, толькі на донцы, — сказала мама. — Іванка, прынясі ім кубак вады.

Іванка мігам памчаў на кухню.

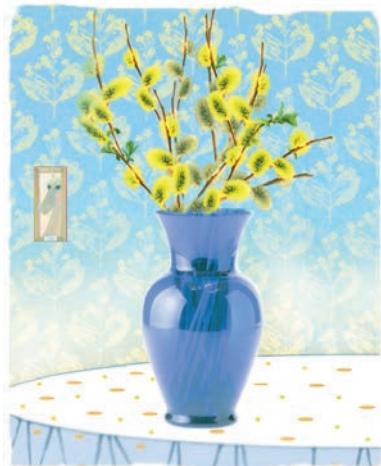
Назаўтра Аленка ажно ў ладкі запляскала.

— Глядзіце, глядзіце, мая галінка прачнулася! — усклікнула яна.

— І мая таксама! Мама, ідзі зірні! — цешыўся Іванка.

І сапраўды, на адной галінцы зелянелі маленькія лісцікі, вузкія, як заспаныя вочкі, а на другой — залаціліся пухнатыя плюшавыя шарыкі-коцікі. Аленка прыхінула іх да твару, папрасіла:

— Мама, можна я іх заўтра ў школу занясу? Няхай усе дзеці пабачаць, што наша галінка прачнулася. Я ведаю, яе пабудзіла сонца, каб яна

падказала, што на дварэ ўжо сапраўдная вясна. А потым абавязкова будзе лета.

1. Чаму Іванка і Аленка з нецярпеннем чакалі надыходу вясны?
2. Што, на думку мамы, падкажа дзецям надыход вясны?
3. Чаму галінкі вярбы доўгі час стаялі ў вазачцы нерухома?
4. З-за чаго Аленка не дазваляла свайму брату крычаць у пакоі? Як гэта характарызуе дзяўчынку?
5. Ці спадабалася вам апісанне сустрэчы сонейка і галінак-вярбінак? Якія слова дапамаглі аўтару перадаць цеплыню адносін паміж імі? Чаму іх паводзіны падобныя да чалавечых?
6. Якія асаблівасці характару маці вызначаюцца ў апавяданні?
7. Знайдзіце і прачытайце радкі твора, якімі можна падпісаць ілюстрацыі.
8. Размяркуйце тэкст па ролях і прачытайце.

Раскажыце, ці даводзілася вам вясною назіраць за коцікамі і лісточкамі на галінках дрэў. Як гэта адбывалася?

Завушніцы — упрыгожанне, якое прымацоўваецца да мочкі вуха.

ВЯСНОВАЯ БЯРОЗКА

Ніна Галіноўская

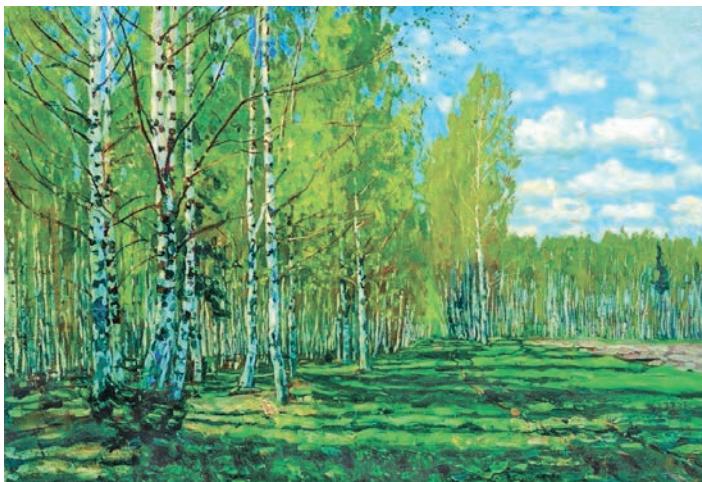

— Чаму ты, бярозачка,
гэтак прыбралася?
У госці да клёна,
напэўна, сабралася:
На кожнай галінцы
вісяць завушніцы,
Сукенка — сама
пазайздросціць царыца.
— Хто з добраі душою —
жаданы мой госць,
Для іх мой убор
і мая прыгажосць.

1. Чаму паэт размаўляе з бярозкай?
2. Як выглядае дрэўца? Прачытайце яго апісанне.

3. Для якіх людзей прыбралася бярозка? Падмацице адказ радкамі з верша.
4. Як вы разумееце сэнс выразу «хто з добрай душою — жаданы мой госць»?
5. Якая асноўная думка гэтага верша?
6. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання твора «Вясновая бярозка» па ролях.

Станіслаў Жукоўскі. Лес

Разгледзьце рэпрадукцыю карціны.
Адкажыце на пытанні.

1. Якая пара года адлюстравана? Па чым вы здагадаліся?
2. Што паказана на першым плане карціны? На другім?

3. Якімі вам уяўляюцца бярозкі? Які ў іх ствол?
Якога колеру лісточкі?
4. Як выглядаюць трава, поле і неба?
5. Па чым вы здагадаліся, што мастак адлюстра-
ваў сонечны дзень?
6. Які настрой стварае ў вас гэта карціна? Чаму?

ПЧОЛКА

Янка Журба

Веснавое сонца
Росы падбірае.
Вылецела ў поле
Пчолка залатая.

Ёй за шчырай працай
Весела на полі:
Луг прыбраны ў кветкі
І наўкол раздолле.

З рання да змяркання
Пчолка залатая
Лётае па кветках
Ды мяドок збірае.

Шмат сабрала пчолка
Мёду з розных кветак, —

Дома ім пакорміць
Родных пчолак-дзетак.

У вуллі работа
Цэллы дзень кіпела.
Вечарам з дабычай
Пчолка прылящела.

1. Які настрой выклікаў у вас верш? Чаму?
2. Патлумачце сэнс радкоў:

*Веснавое сонца
Росы падбірае.*

3. У якую пару года вылецела пчолка з вулея? Падмацуйце адказ адпаведнымі словамі.
4. Чаму ёй весела ў час працы? Прачытайце адпаведныя радкі.
5. У якіх радках пчолка паказана шчырай працууніцай і клапатлівай маці?
6. Чаму ў пчолкі не прapaў дарэмна дзень? Прачытайце.
7. Вызначце свае адносіны да пчолкі. Патлумачце сваё рашэнне.
8. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання гэтага твора. Перадайце голасам радасны настрой і сваё задавальненне працаю пчолкі.

Правер свае дасягненні па тэме «Усмешка вясны»

Ведаю...

1. З якіх вершаў узяты радкі?

- а) Хай расце і зелянене
Наша слаўная алея!;
- б) Нібы хлапчук,
Бяжыць раўчук
У госці да вясны.

2. У якім вершы аўтар просіць марозадзядулю ўцякаць і запрашае ўсіх разам сустракаць вясну?

3. У якіх творах так апісваецца вясна?

- а) «Што гэта звініць у небе тоненькім срэбраным званочкам? Так хораша, так міла — душа замірае! Ясь прыслухаўся. Не відаць нічога, а ў небе ціха разліваецца тоненькая песенька, нібы грае хто на срэбранай дудачцы»;
- б) «А вясна смяялася, строілася ў кветкі, скакала па палях, песцілася па садах, шчабятала з птушкамі, цалавалася з дзеткамі, аж пакуль не пасварылася з летам»;

в) «Удзень сонейка спынілася наступраць акна, дзе ціха спалі галінкі-вярбінкі. Разглядала іх, ласкова сагравала сваім цяплом. Прыходзіла сонейка і пасля кожны дзень».

Разумею, магу раслумачыць...

1. Чаму Ірынцы з апавядання Ядвігі Бяганскай «Дзе начавалі рукавічкі?» рукавічки былі асабліва дарагія?
2. З якой нагоды дзецы з верша Міхася Пазнякова «Садзім алею» садзілі каля школы дрэўцы?
3. Чаму ў казцы Цёткі «Сварба» поры года сварацца паміж сабою?
4. Дзякуючы каму раслі цікаўнымі, добрымі і паважлівымі брат Іванка і сястра Аленка з апавядання Ніны Маеўской «Як галінка прачнулася»?

Умею...

1. Выразна чытаць на памяць верш Якуба Коласа «Песня аб вясне».
2. Падрабязна пераказаць змест апавядання Ядвігі Бяганскай «Дзе начавалі рукавічкі?».

З ЛЮБОЎЮ ДА РОДНАГА КРАЮ

Мы пазнаёмімся з творамі, у якіх рассказаецца пра адносіны да Радзімы, хлеба, прыродныя сімвалы Беларусі.

Мы будзем вучыцца:

- ❖ вызначаць рысы характару дзейных асob;
- ❖ выказваць уласныя адносіны да персанажаў, іх учынкаў і зместу твора;
- ❖ вылучаць у творах вобразныя малюнкі.

Варта задумацца:

Што такое родны край? Радзіма? Чаму людзі паставілі помнікі і абеліскі героям і ахвярам Вялікай Айчыннай вайны?

Бор — увогуле вялікі лес.

Прóдак — чалавек, які жыў задоўга да цяперашняга часу.

Запавéт — наказ паслядоўнікам або патомкам.

Кургáн — высокі старадаўні надмагільны насып з зямлі ці каменя.

Абелíск — помнік у выглядзе гранёна, звужанага ўверсе слупа ў гонар якой-небудзь падзеі.

РАДЗІМА

Мікола Маляўка

Бор адвечны, рэк разлівы,
Залатыя горы-нівы,
Неба вольнае над імі —
Гэта ўсё мая Радзіма.

Дом наш, ласкаю сагрэты,
Продкаў мудрых запаветы,
Мова спеўная на дзіва —
Гэта ўсё мая Радзіма.

Курганы і абеліскі,
Спапялённых вёсак спіскі

I Чарнобыль за плячыма —
Гэта ўсё мая Радзіма.

Мары смелыя на старце,
Пагранічнікі на варце,
Ясны свет перад вачыма —
Гэта ўсё мая Радзіма.

1. Што, на думку паэта, з'яўляецца Радзімай? Пералічыце гэтыя вобразы.
2. Якія з іх выклікаюць радасныя ўспаміны? А якія вобразы з'яўляюцца сумнымі і трывожнымі для людзей?
3. Як вы разумееце сэнс выразу «спапялёных вёсак спіскі»? Патлумачце.

Уладзімір Масленікаў. Над Нёманам

4. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання верша. Падумайце, якія чатырохрадкоўі патрэбна пра-чытаць з любоўю, замілаваннем і пяшчотай, а якія — з сумам і трывожнасцю.
5. Разгледзьце рэпрадукцыю карціны беларуска-га мастака Уладзіміра Масленікава «Над Нё-манам» на с. 94. Якія радкі з верша Міколы Маляўкі «Радзіма» найбольш падыходзяць да гэтай карціны? Чаму?

26 красавіка — Дзень памяці чар-
нобыльскай трагедыі. У 1986 годзе
на атамнай станцыі каля ўкраінскага го-
рада Чарнобыль адбылася аварыя. Жыха-
ры беларускіх гарадоў і вёсак, дзе ў выніку
аварыі назіралася высокая радыяцыя,
вымушчаны былі пакінуць родныя мясціны.

Кожны год у гэты дзень гучыць слова
падзякі людзям, якія дапамаглі пераадо-
лець бяду, не шкадуючы свайго жыцця
і здароўя. Ён назаўжды застанецца ў
людскіх сэрцах як напамінак аб адказ-
насці чалавечства за лёс планеты.

Удóсталь — дастаткова.

ШПАК І ВЕРАБЕЙ

Расціслаў Бензярук

З кожным днём становілася ўсё халадней і халадней.

Аднойчы Шпак сказаў знаёмаму Вераб'ю:

— Лячу ў цёплыя краіны. Бывай, сусед!

— А можна мне, пакуль цябе не будзе, пажыць у тваім доме? — запытаў Верабей.

— Калі ласка, жыві.

— Дзякую. Шчаслівай табе дарогі!

Шпакоўня спадабалася Вераб'ю — цёплая, утульная. «Каб Шпак не вярнуўся, дык мне яго дом застаўся б», — часам думаў Верабей.

Доўга цягнулася зіма, нарэшце яна скончылася. Снег растаў, а Шпак усё не прыля-

таў. «Можа, ён застаўся жыць у тых цёплых краінах?» — радаваўся Верабей.

Але аднойчы раніцай, калі так хораша свяціла сонца, Верабей пачуў знаёму песеньку. Ён хуценька вылецеў са шпакоўні. На бярозе сядзеў Шпак і насвістваў вясёлую песню.

— Чаму ты радуешся? — здзівіўся Верабей.

— Як чаму?! Дамоў вярнуўся.

— А там, куды ты лятаў, ні зімы, ні сцюжы, кажуць, зусім не бывае. Гэта праўда?

— Праўда.

— І ты вярнуўся?! А ўвесень зноў паляціш?

— Палячу, бо маразы прагоняць.

— Ці варта было вяртацца, — разважліва сказаў Верабей, — каб зноў мучыцца, ляцець у вырай? Вось калі б я дабраўся да зямлі, дзе заўжды щёпла, дзе ўдосталь чарвякоў і мошак, дык, напэўна, ніколі не вярнуўся б сюды.

— Але ў кожнай птушкі ёсьць родны край, — адказаў Шпак. — Там, дзе ты вырас, дзе выраслі твае дзеці. І кожная птушка, перамагаючы ўсе цяжкасці, вяртаецца дадому.

І Шпак пырхнуў у свой домік: трэба было папраўляць старое жытло.

— Дзіва-ак!.. — усміхнуўся Верабей.

Ён, мусіць, не верыў Шпаку, таму што ніколі далёка не адлятаў ад гэтых мясцін.

1. Чаму Шпак вырашыў ляцець у вырай?
2. З якой просьбай звярнуўся Верабей да свайго суседа?
3. Пра што думаў Верабей, калі жыў зімою ў чужой хатцы? Ці ўхваляеце вы яго думкі? Чаму?

4. Што вы даведаліся пра жыццё Вераб'я і Шпака з іх гутаркі?
5. Як патлумачыў Шпак Вераб'ю сваё вяртанне на радзіму? Знайдзіце і прачытайце гэтыя слова.
6. Чаму Верабей не дужа верыў адказу Шпака?
7. У якіх радках заключана асноўная думка твора? Прачытайце іх.
8. Знайдзіце ў тэксле пачатак і канец урыўка, які праілюстраваны.

1. Падзяліце казку «Шпак і Верабей» на сэнсавыя часткі.
2. Да кожнай часткі падбярыце загаловак.
3. Падрабязна перакажыце адно аднаму змест гэтага твора.

ПРЫКАЗКІ

Няма смачнейшай вадзіцы, як з роднай крыніцы.

Чалавек без Радзімы, што салавей без песні.

Адна ў чалавека маці, адна ў яго і Радзіма.

Палéтак — участак поля, які выка-
рыстоўваецца пад пасевы.
Знічка — падаючая зорка.

ВАСІЛЁК

Авяр'ян Дзеружынскі

Стайць,
Выглядаючы
З жыта,
Як зорачка-знічка
Здалёк,
Што ўпала
Іскрынкай
З блакіту,
Палеткаў краса —
Васілёк.

Калі расцвітае
Цуд гэты,
На полі
Яшчэ гарачэй,
Буяе,
Квітнене ў лета

І фарбы прыроды —
Ярчэй.

Стайць,
Паглядае з пагорка,
Як зорка
Аднекуль здалёк,
Часцінка
Любімай старонкі,
Часцінка зямлі —
Васілёк.

1. З чым Авяр'ян Дзеружынскі параўноўвае васілёк? Чаму? Адказ падмацуіце адпаведнымі словамі з верша.
2. Якія радкі сведчаць пра прыгажосць палёў? Прачытайце.
3. Якія слова дапамаглі паэту ажывіць кветку, надзяліць яе чалавечымі рысамі? Прачытайце.
4. У якіх радках аўтар выказаў асноўную думку твора?
5. Падрыхтуйце выразнае чытанне верша. Паспрабуйце прачытаць твор спачатку гучна, а затым цішэй. Які з прапанаваных варыянтаў лепшы? Чаму?

Сціпляя (хата) — якая нічым не вылучаеца, простая, звычайная.

РОДНАЯ МОВА

Міхась Пазнякоў

У горадзе,
Між ні ў жытнёвых,
У важным доме,
Сціплай хаце
Не забывайце
Роднай мовы —
Для нас навек яна,
Як маці.

Помнік роднай мове, ў (у нескладоваму).
Горад Полацк

Каб свет
Чароўнай прыгажосці
Вас ні на момант
Не пакінуў,
Шануйце мову
Не як госцю,
А як матулю,
Гаспадыню.

1. Да каго звяртаецца Міхась Пазнякоў у вершы «Родная мова»?
2. Пра якую мову вядзе аўтар гаворку?
3. З кім паэт параўноўвае беларускую мову? Чаму?
4. Чаму патрэбна шанаваць родную мову? Падмацуйце адказ радкамі з верша. Як вы разумееце іх сэнс?
5. У якіх сказах выказана асноўная думка твора?
Прачытайце іх.
6. Падчас чытання верша не спяшайцеся, рабіце кароткія паўзы на знаках прыпынку.

Якая з моў з'яўляецца роднай для вас?
Чаму? З якой мэтай людзі ставяць помнікі роднай мове?

Маўленчая размінка

Прачытайце верш. У час чытання пра-
вільна вымаўляйце гукі [ц'], [г], [ў], [дж],
[дз'], [ч], [р] і падоўжаны [н].

Лящіца гарэзліва ў далонь
Вясёлая дажджынка —
Аблокаў шэрых над зямлёй
Крыштальная слязінка!
Яна заўжды з сабой нясе
Збавенне ў дзень гарачы.
Свято вясёлкі ў ёй жыве
І смех гучыць дзіцячы.

Алёна Папко.

КРОПЕЛЬКА

Казка

Алена Кобець-Філімонава

Жыла-была дажджавая Кропелька. Яна нястомна працавала. Кáпне з хмары на зямлю. Напоіць яе. А потым вы́парыцца і зноў у паветра ўзляціць. Збяруцца такія кропелькі ў адно воблака. Калі іх стане вельмі многа, воблака цямнее ад цáжару, ператвараецца ў хмару — і ўсе кропелькі, не ўтрымаўшыся, падаюць уніз праліўным даждjom.

Аднойчы Кропелька не паспела даляцець да зямлі: яе падхапіў Паўночны Вечер. Пачаў ён насвістваць пра незвычайную казачную краіну, з якой прыляцеў. Пачаў упрошваць Кропельку кінуць родны кут і паляцець разам з ім. Згадзілася Кропелька.

Тады Паўночны Вечер сарваў з бярозы лісцік і панёс на ім Кропельку ў далёкі край.

Прыляцела Кропелька. І што ж?

Убачыла яна шэрае, халоднае неба. І такое ж халоднае сонца. І такую ж халодную, заснежаную зямлю. Пачала Кропелька замярзаць. Яшчэ крыху — і стала б яна ледзяшом.

Спалохалася Кропелька, што загіне. І пачала прасіць, каб Паўночны Вецер аднёс яе назад на радзіму.

Зжаліўся Паўночны Вецер. Аднёс яе.

Кропелька не магла дачакацца, калі прызямліцца бярозавы лісцік. Яна скацілася з яго на родную цёплую зямлю гарачай слязой, каб ніколі больш не расставацца.

-
1. Чаму пісьменніца назвала Кропельку нястомнай працаўніцай? Падмацуйце свой адказ адпаведнымі радкамі з твора.
  2. Як утвараюцца дажджавыя хмары?

3. Якім чынам Кропелька апынулася ў далёкім краі?
4. Ці спадабаўся ёй чужы край? Чаму? Прачытайце адпаведны ўрывак з казкі.
5. Чаму Паўночны Вецер вярнуў Кропельку на яе радзіму?
6. Як вы разумееце сэнс выразу «скацілася га-рачай слязой»?
7. Чаму можна павучыцца нам у герояў казкі?
8. Якая з прыказак адпавядает тэмэ твора?
  - Усюды добра, а дома лепей.
  - Працаваць не любіш — чалавекам не будзеш.
  - Сам добры — людзі добрыя.
9. Знайдзіце ў тэксле пачатак і канец урыўка, які праілюстраваны. Прачытайце яго.

1. Падзяліце твор на часткі згодна з планам.

План

1. Кропелька нястомна працавала.
2. Паўночны Вецер панёс Кропельку ў далёкі край.
3. Кропелька пачала замярзаць.
4. Яна скацілася га-рачай слязой.
2. Падрабязна перакажыце змест казкі адно аднаму.

Скронь — бакавая частка галавы ад вуха да лба.

Трапятаць — паставанна варушыцца, дрыжаць.

НА ПЛОШЧЫ ПЕРАМОГІ

Ніна Галіноўская

З дзядулем на плошчы
Моўчкі стайм.
І думае кожны
Аб нечым сваім.
Тужліва трапеча
Вечны агонь.
У дзеда ўздрыгнула
Злёгку далонь.
Відаць, ён прыпомніў
Далёкіх сяброў,
Што з фронту ніколі
Не прыйдуць дамоў...

І кідае водбліск
Дзядулю на скронь,
Здаецца, не гэты —
Ваенны агонь.
Шапчу я паціху:
— Дзядуля, зірні,
Як быццам трапечацца
Сцяг у агні.
А дзед у адказ мне:
— Паклон наш зямны
Ўсім, хто дамоў
Не вярнуўся з вайны.

1. Дзе знаходзяцца ўнукі з дзедам? Што вы ведаеце пра плошчу Перамогі?
2. Чаму дзед з унукамі прыйшлі на гэта святое месца?
3. Што ўнукі ведаюць з ваеннага жыцця свайго дзядулі? Прачытайце адпаведныя радкі.
4. У якіх радках заключана асноўная думка?
5. Падрыхтуйце выразнае чытанне верша. Перадайце голасам сумны настрой.

Раскажыце, ці даводзілася вам быць каля Вечнага агню. Калі і дзе гэта было?

*Ні калá ні дварá — нічога няма.
Зямлянка — крытае паглыбленне ў
зямлі, выкапанае для жылля, укрыцца.*

СКАРЫНКА

Рыгор Бóхан

Вунь як скарынку
Хлапчук падфутболіў...
Хлеба ж хапае,
Капейкі — цана.
Сэрца старога
Сціскаецца болем:
Скúпа адважыла
Грамы вайна.
Не, не забыў ён
Часіны галоднай.

Вёска... А ў ёй —
Ні двара ні калá.
Плакала маці
Ў зямлянцы халоднай —
Хоць бы скарынка
Для дзетак была.

1. Які ўчыннак хлопчыка балюча крануў ста-
рога чалавека?
2. Што ўспомніў стары са свайго маленства? Пра-
чытайце адпаведныя радкі з тэксту.
3. Як вы разумееце сэнс сказа «скупа адважыла
грамы вайна»?
4. Чаму людзі ў ваенныя і пасляваенныя гады
жылі ў зямлянках?
5. Навошта, на вашу думку, Рыгор Бохан раска-
зай чытачам пра гэты выпадак?
6. Разгледзьце ілюстрацыю да твора на с. 110.
Абмяркуйце, якія яшчэ малюнкі можна зрабіць.
7. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання вер-
ша. Якія радкі трэба чытаць з асуджэннем?
Чаму? Пастарайцеся перадаць пачуцці старо-
га чалавека.

Правер свае дасягненні па тэме «З любоўю да роднага краю»

Ведаю...

1. З якіх твораў наступныя радкі?

- а) Бор адвечны, рэк разлівы,
Залатыя горы-нівы,
Неба вольнае над імі —
Гэта ўсё мая Радзіма;
  - б) Шануйце мову
Не як госцю,
А як матулю,
Гаспадыню;
  - в) Паклон наш зямны
Ўсім, хто дамоў
Не вярнуўся з вайны»;
  - г) «Але ў кожнай птушкі ёсьць родны
край, — адказаў Шпак. — Там, дзе
ты вырас, дзе выраслі твае дзеці.
І кожная птушка, перамагаючы ўсе
цяжкасці, вяртаецца дадому».
2. У якіх творах пісьменнікі сцвярджаюць думку, што...

- а) трэба беражліва адносіцца да хлеба;
- б) кветка васілёк уяўляе сабой нашу Радзіму Беларусь;
- в) трэба шанаваць беларускую мову;
- г) не трэба пакідаць родную зямлю: яна для нас як маці?

3. Суаднясіце прозвішчы аўтараў з назвамі твораў.

а) <i>Мікола Маляўка</i>	1) «Родная мова»
б) <i>Расціслаў Бензярук</i>	2) «Кропелька»
в) <i>Міхась Пазнякоў</i>	3) «Радзіма»
г) <i>Алена Кобец- Філімонава</i>	4) «Шпак і Верабей»

4. Да якіх твораў зроблены гэтыя малюнкі? Назавіце аўтараў твораў.

Разумею, магу расплюмачыць...

1. Што такое родны край? Радзіма?
2. Чаму Верабей з казкі Расцілава Бензерука не дужа верыў у любоў да роднага краю?
3. Якія кветка, птушка і звер увасабляюць сабой нашу Радзіму?
4. Навошта людзі паставілі помнікі і абеліскі героям і ахвярам Вялікай Айчынай вайны?

Умею...

1. Падрабязна пераказаць змест казкі Алены Кобец-Філімонавай «Кропелька».
2. Выразна чытаць вершы Ніны Галіноўской «На плошчы Перамогі» і Міколы Маляўкі «Радзіма».
3. Чытаць па ролях казку Расцілава Бензерука «Шпак і Верабей».

МАЛЮНКІ ЛЕТА

Мы пазнаёміся з творамі пра летнія змены ў прыродзе, працу і адпачынак у гэтую пару года.

Мы будзем вучыцца:

- ❖ знаходзіць у вершах і апавяданнях апісанне карцін летняй прыроды;
- ❖ вызначаць тэму і асноўную думку твораў;
- ❖ дзяліць апавяданні на сэнсавыя часткі;
- ❖ падрабязна пераказваць змест твораў.

Варта задумацца:

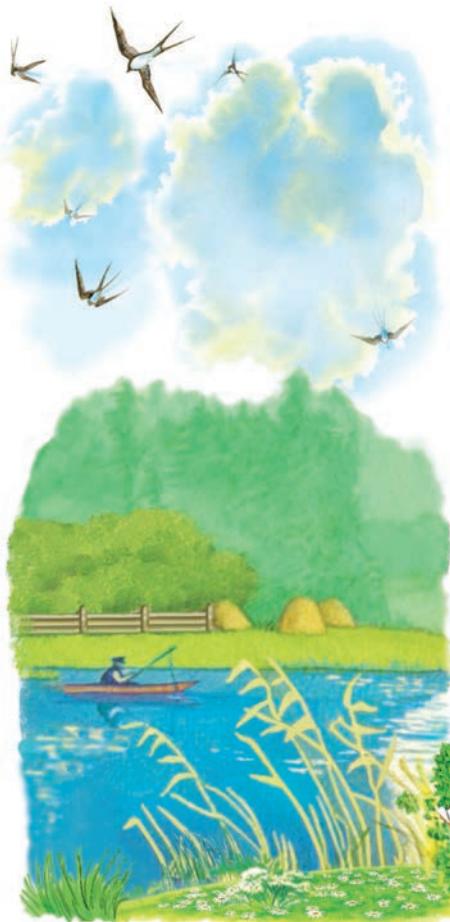
Як трэба правесці летнія канікулы, каб было карысна і сабе, і іншым людзям?

Румяніца — чырванець.
Увіхацца — хутка і спрытна што-
небудзь рабіць.
Вётла — ветлівая.

ЛЕТНЯЯ РАНІЦА

Авяр'ян Дзеружынскі

Летняя раніца
Сонцам румяніцца,
Летняя раніца
Пахне расой.
Летняя раніца
Спрытна ўвіхаецца
На сенакосе з касой.

Летняя раніца
Распачынаецца
Шумам і гулам
Машын.

Летняя раніца
З вудаю бавіцца
На берагах азярын.

Летняя раніца
Як затуманіцца —
Спаць не дае грыбнікам.
Летняя раніца
Ветла ўсміхаецца
Людзям,
Іх рупным рукам.

1. Што вы ўяўляеце, калі чытаеце радкі гэтага верша?
2. Ці падабаецца паэту летняя раніца? Чаму вы так думаеце?
3. Якімі словамі Авяр'ян Дзеружынскі ажыўляе летнюю раніцу, надае ёй чалавечыя рысы? Прачытайце.
4. Якая асноўная думка гэтага твора?
5. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання. Падумайце, у якім тэмпе трэба чытаць верш — павольна ці хутка. Якія пачуцці трэба перадаць пры чытанні?

Рой — сям'я пчол або інших насякомых.

Нектár — салодкі сок кветак.

Журýцца — маркоціцца, сумаваць па кім-небудзь ці чым-небудзь.

Гай — невялікі лісцевы лес.

ЛІПЕНЬ

(Скарочана)

Клаўдзія Каліна

Неяк раз запрасіла Вясна з заморскіх краёў да сябе ў гості пчаліны рой.

Прыляцелі пчолы да Вясны, спадабалася ім тут. Сады цвітуць, прыгожыя кветкі на лугах. Ёсьць з чаго пчолам збіраць мёд. І яны збіралі нектар, пылок з кветак і за работаю не згледзелі, як Вясна адышла і прыйшло Лета.

Аднойчы ранкам вылецелі пчолы ў сад, а там усе кветкі з дрэў асыпаліся. Паляцелі пчолы на лугі, а там пракосы ляжаць. Падаліся на палеткі канюшыны, і тут усё скосана.

Зажурыліся пчолы і вярнуліся да свайї маці.

— Што ж нам рабіць? — бедавалі яны. — Як жыць? Вясне новага мёду не хопіць на доўгую зіму!

— Не журыщеся, мае дзеткі! — супакоіла іх пчаліная маці. — Паляцім усім роем да Лета, папросім, можа, яно дасць якую раду.

Знайшлі пчолы Лета на лузе, яно касіла траву.

— Што ж ты нас крыўдзіш, Лета? — загулі пчолы. — Вясна нас запрасіла да сябе, расквеціла сады... А ты ўсе галінкі атрэсла, лугі скасіла, усё высушила... Няўжо ты не ведаеш, што мы без красак і без работы загінем?!

Выслушала Лета пчол, задумалася.

— Не ведала я, што вам патрэбны кветкі, але

пачакайце, можа, мае месяцы нешта параць... Эгэ-гэ-гэ! Дзе вы, мае месяцы? — гукнúла Лета.

Выбеглі з зялёнага гаю тры вясёлыя загарэлыя летнія месяцы, сталі ў рад.

— Мы тут, Лецейка! Што загадаеш? — спыталі.

— Памажыце пчолам! — папрасіла сваіх месяцаў Лета і расказала ім пра пчаліную скаргу.

— Я толькі магу падоўжыць дзень, каб пчолы маглі больш красак аблящець, — сказаў першы месяц.

— А я замест скошаных красак падгадую новыя, — паабяцаў трэці, апошні месяц.

— А што ж ты маўчыш? — спытала Лета ў сярэдняга месяца.

Сярэдні месяц доўга думаў, што яму зрабіць, каб памагчы пчолам.

— Я расквечу ліпны, яны яшчэ не цвілі! — радасна сказаў ён. — Вось і будзе пчолам удосталь і працы, і мёду.

— Вельмі добра ты прыдумаў! — зара-
давалася Лета. — За тое, што ты расквеціш
ліпы і дапаможаш пчолам, ты і будзеш
Ліпень.

— Дзякую табе, Ліпень! Добры Ліпень!
Шчодры Ліпень! — загулі пчолы і паляцелі
да ліп.

1. Адкуль, на думку пісьменніцы, у нашым краі з'явіліся пчолы?
2. Чаму яны прыжыліся? Знайдзіце і прачытайце адпаведныя радкі.
3. Якая бяда напаткала сям'ю пчол з надыходам Лета?
4. Патлумачце сэнс выразу «даць якую раду».
5. Хто з дзейных асоб казкі дапамагаў пчолам у іх бядзе? Раскажыце.
6. За што другі сын Лета атрымаў імя Ліпень?
7. Якая асноўная думка гэтага твора?

Прачытайце казку па ролях. Паста-
райцесь перадаць голасам настрой і
характар герояў.

Бляшáнае (вядзерца) — зробленае з бляхі (тонкага ліста жалеза).

Налáсавацца ўволю — наесціся смачнага да поўнага задавальнення.

ЯГАДЫ

Нічýпар Парúкаў

Ніна і Зіна — неразлучныя сяброўкі: куды адна, туды і другая. Яны аднагодкі. І ростам дзяўчынкі амаль аднолькавыя, хіба толькі Зіна крыху таўсцейшая. Апранаюцца яны таксама аднолькава. Варта Ніне паказацца на вуліцы ў сіняй з гарошынкамі сукенцы, як неўзабаве і Зіна выбягае са свайго дома ў такім жа ўбранні. Нават коскі сяброўкі заплятаюць аднолькава. У Ніны яны светлыя, як шаўковісты лён, а ў Зіны — чорныя.

Толькі вось характары ў дзяўчыннак розныя. Памяркуйце самі.

Вёска Сасноўка, дзе жывуць Ніна і Зіна, заходзіцца каля самага лесу. І неяк улет-

ку сяброўкі дамовіліся схадзіць у суніцы.
Узялі бляшаныя вядзерцы і падаліся на
знаёму палянку.

Спачатку дзяўчынкі рвалі ягады ў рот,
а потым, калі налásаваліся ўволю, пачалі
збіраць у вядзерцы.

Ніна хутка назбірала поўнае вядзерца
ягад і кажа:

— Пара ўжо дадому ісці.

А Зіна адказвае:

— Як жа мне ісці дадому, калі ў мяне
яшчэ і паўядзерца няма?

— Давай я табе дапамагу, — прапанавала Ніна і пачала збіраць суніцы ў Зініна вядзерца.

Прайшло некалькі хвілін, Зіна і гаворыць Ніне:

— У мяне нешта галава забалела.

— І моцна?

— Моцна. Мабыць, ад гарачыні...

Ніна глянула на Зіну і занепакоілася: твар у сяброўкі быў стомлены, сумны.

— Ну дык ідзі пасядзі крыху ў цяньку вунь пад той бярозкай, а я адна буду збіраць.

Неўзабаве вядзерца Зіны таксама было поўнае спелых сакавітых ягад, і дзяўчынкі разам пайшлі дадому.

Па дарозе Зіна адставала і ўсё скардзілася, што яна вельмі стамілася і што вядзерца дужа балюча рэжа ёй руку.

— Давай я паднясу і тваё, — сказала Ніна і ўзяла ў абедзве рукі па вядзерцу.

Ішлі дзяўчынкі не спяшаючыся. Недалёка ад вёскі Ніна спатыкнулася аб тоўс-

ты корань і рассыпала ўсе ягады са свайго вядзерца.

— Дапамажы сабраць, — папрасіла яна сяброўку.

— Ты сама рассыпала, сама і збірай, — бойка адказала Зіна. Яна схапіла сваё вядзерца, поўнае спелых суніц, і хуценька пабегла дадому.

1. Якімі паказаны Ніна і Зіна ў пачатку апавядання? Пацвердзіце словамі з твора.
2. Чаму Ніна назбірала поўнае вядзерца ягад, а Зіна нават да паловы сваё не напоўніла?
3. Як патлумачыла Зіна малую колькасць ягад у сваім вядзерцы? Як гэта характарызуе дзяўчынку?
4. Чаму Ніна паверыла сяброўцы і стала дапамагаць ёй? Ці спадабалася вам Ніна? Чаму?
5. Як вы ацэніваеце ўчынкі Зіны? Ці хацелі б вы сябраўца з ёй?
6. Ці з'яўляюцца дзяўчынкі сапраўднымі сяброўкамі? Чаму?

7. Якія з прыказак падыходзяць да зместу твора?

- Чалавек без сяброў, што дрэва без каранёў.
- Прыяцеля пазнаеш у няшчасці.
- Хто ў бядзе не быў, той і праудзівых прыяцеляў не знае.
- Не за сталом таварышы пазнаюцца — яны пазнаюцца ў бядзе.

Ці даводзілася вам збіраць ягады ў лесе? Раскажыце, калі і дзе гэта было. Хто вас суправаджаў? Ці лёгка збіраць ягады? Чаму?

Падзяліце апавяданне «Ягады» на часткі згодна з планам і падрабязна перакажыце змест адно аднаму.

План

1. «Ніна і Зіна — неразлучныя сяброўкі».
2. «Неяк улетку сяброўкі дамовіліся схадзіць у суніцы».
3. «Ніна хутка назбрала поўнае вядзерца ягад».
4. «У мяне нешта галава забалела».
5. «Па дарозе Зіна адставала і ўсё скардзілася...».
6. «Ніна спатыкнулася».
7. «...сама рассыпала, сама і збірай».

Вéтразъ — пárус.

Сусвéт — зямны шар; Зямля з усім, што існуе на ёй.

Прáгна — тут: ахвотна, з жаданнем.

Арбíта — шлях, па якім рухаецца нябеснае цела (напрыклад, штучны спадарожнік або касмічны карабель).

Я ДОБРУЮ КНІГУ, ЯК ЦУДА, ЛЮБЛЮ

Эдзi Агняцвет

Я добрую кнігу,
Як цуда, люблю.
Яна асвятляе
Людзей і зямлю.

На кожнай старонцы
Адкрыю сакрэт:
Там ветразъ пад сонцам,
Таемны сусвет.

*З табою, кніга добрая,
Ідзём у новы век.*

*Ты мудрая і щодрая,
Як добры чалавек.*

Калі падрастае
Адважны герой,
Ён прагна чытае,
Сябруе з табой.

Імклівы, трывожны
Расце будаўнік,
І жыць ён не можа
Без песень і кніг.

*З табою, кніга добрая,
Ідзём у новы век.
Ты мудрая і щодрая,
Як добры чалавек.*

Бяруць касманаўты
Любімы свой твор
Ад роднае хаты
Да знайдзеных зор.

Каб там, на арбіще,
І кнігі былі,

Помнік кнізе.
Горад Таганрог
(Расія)

Вы кнігу любіце,
Сябры, на зямлі!

*З табою, кніга добрая,
Ідзёл у новы век.
Ты мудрая і щодрая,
Як добры чалавек.*

1. За што герой верша Эдзі Агняцвет любіць кнігу? Прачытайце адпаведныя радкі з твора.
2. Як вы разумееце выраз «яна асвятляе людзей і зямлю»?
3. Чаму аўтар гаворыць, што кніга ўтрымлівае сакрэты?
4. Без чаго не могуць пражыць ні будаунікі, ні касманаўты? Падмацуйце адказ радкамі з твора.
5. З якой мэтай касманаўты бяруць з сабой любімыя творы ў космас?
6. Як паэтэса называе кнігу?
7. Падрыхтуйцеся да выразнага чытання. Страйцеся чытаць не спяшаючыся, з інтанацыяй разважання.

Першы касманаўт з Беларусі Пётр Клімук, калі ляцеў другі раз у космас (1975 г.), узяў з сабою невялікі кішэнны зборнічак вершаў Якуба Коласа. У час наведвання музея ў Смольні (Стаўбдоўскі раён Мінскай вобласці) касманаўт пакінуў наступныя слова: «Там, у прасторах Сусвету, асаблівым сэнсам напаўняюцца радкі “Мой родны кут, як ты мне мілы, забыць цябе не маю сілы...”».

Ці любіце вы чытаць кнігі? Чаму? Параз важайце, чаму вучням патрэбна пастаянна чытаць. Што вы плануеце прачытаць летам? Якія кнігі вам падабаюцца?

Загадка

Не куст, а з лісточкамі, не кашуля,
а сышта.

і **к**а **н**Г

Вы́ган — месца каля вёскі, дзе пасеца жывёла.

Пукáтыя (вочы) — тут: вялікія, шырокая раскрытыя.

КАЗАЧНАЯ ЦАРЭЎНА

Міхась Вышынскі

Алік доўга стаяў ля акна.

Дзве вялікія — ледзь не на ўсё неба — хмары сплывалі за раку. Дождж адразу аціх, ярка засвяціла сонейка. Алік выскачыў на вуліцу. Скрозь пénіліся, са звонам плылі ручай і ручайнікі.

— Гэ-гой! — радасна загойкаў Алік і з падскокам пабег па самай шырокай ручайні. На выгане, паўз які ішла вуліца, чуліся галасы. Там ужо сабраліся ўсе яго сябры-першакласнікі. Яны цесным гуртам стаялі на сцежцы — штосьці разглядалі на зямлі, махалі дубцамі, кричалі.

«Што ў іх там такое?» — падумаў Алік і кінуўся да сяброў.

— Не чапайце яе! — зазвінеў раптам тонкі галасок. — Яна добрая... Яна зачараваная царэўна, во!

Пасярод хлапечага гурту стаяла дзяўчынка. Бялявая, у зялёной сукенцы. Алік яе ведаў. Гэта была Алёнка. Яна ўчора прыехала да дзядзькі з горада. Каля Алёнчыных ног сядзела вялікая шэрая жаба і жаласна міргала пукатымі вачымі.

— Яна... зачараваная? — недаверліва пераглянуліся хлапчуку і апусцілі свае дубцы.

— Ага, — упэўнена сказала Алёнка. — Я чытала.

Алік раптам успомніў казку, у якой злая чараўніца ператварыла прыгожую царэўну ў жабу.

— Яе трэба ў сад занесці, — сказала Алёнка. — Мой дзядзька казаў, што ад іх сад чысцее...

— Давай я панясу, — падышоў да дзяўчынкі Алік.

Сябры пабеглі да ракі, а Алік пасадзіў жабу ў шапку. Жаба была халодная і мокрая.

У садзе хлопчык асцярожна паклаў шапку на зямлю. Жаба скокнула пад яблыню ў высокую траву. Пасля быццам уздыхнула і ўтаропілася на дзяцей вялікімі вачымі.

— Пайшлі, Алік, — сказала Алёнка, — хай яна адна тут гуляе.

— Давай будзем дружыць, Алёнка, — сказаў Алік.

— Давай, — згадзілася Алёнка.

Праз нейкі час дзеці ўспомнілі пра сваю жабу. Агледзелі ўсю траву пад яблыняй, але там нічога не было.

— Уцякла, — уздыхнула Алёнка.

— А я ведаю куды, — хітра глянуў на яе Алік.

— Ну скажы!

— У сваю казку. Зноў стала царэўнай.

1. Чым былі зацікаўлены сябры-пёршакласснікі на выгане?
2. Хто такая Алёнка? Што вы пра яе даведаліся?
3. Адкуль дзецы ведалі пра казачную царэўну?
4. Чаму Алік і Алёнка вырашылі занесці жабу ў сад? Як можна ацаніць іх учынак?
5. Чаму Алік прапанаваў Алёнцы дружыць з ім? Як гэта харектарызуе хлопчыка?
6. Каго нагадала вам Алёнка? Чаму?
7. Якая асноўная думка гэтага апавядання?

Падрыхтуйце падрабязны пераказ тэксту па плане.

План

1. «Дождж адразу аціх...».
2. «На выгане ... чуліся галасы».
3. «— Не чапайце яе! — зазвінеў раптам тонкі галасок».
4. «— Давай я панясу, — прапанаваў Алік».
5. «Дзецы ўспомнілі пра сваю жабу».

СЛЁЗЫ ЛІЛЕІ

Фама Рамашка

Цёплы ліпеньскі дзень. Свеціца яркае сонейка. Святланка прыйшла на рэчку. Падабаецца ёй сядзець на беразе. Назіраць, як кружаць над беласнежнымі лілеямі сінякрылых стракозы.

— На вось, мой падарунак, — падышоў да яе незнаёмы хлопчык і падаў некалькі лілей.

— Не трэба было іх ірваць! — сказала дзяўчынка.

— Знайшла што шкадаваць, — сказаў хлопчык. — Вунь колькі іх у рэчцы!

— Без іх жа стане зусім сумна і мне, і стракозам. Ды і сонейку таксама.

— Як сонейку? — здзівіўся хлопчык.

Зразумела Святланка, што хлопчык нічога не ведае пра рачных прыгажунь.

— Калі свеціца сонейка — цвітуць і лілеі. Дораць усім сваю прыгажосць. І матылькам, і стракозам. Усім, хто бывае тут, —

растлумачвала дзяўчынка. — А пойдзе дождж — яны згортваюць свае белыя пялёсткі і знікаюць пад вадой. Чакаюць, пакуль сонейка не з'явіцца зноў. Сумна тады на рэчцы...

Слухаў хлопчык дзяўчынку, а побач на траве ляжалі завялыя лілеі. З белых пялёсткаў сцякалі чыстыя кропелькі рачной вады. Хлопчыку здавалася, што гэта слёзы лілеі.

1. Дзе любіла пасядзець Святланка ў цёплы ліпеньскі дзень? Прачытайце адпаведныя радкі. Пра што сведчыць такі адпачынак дзяўчынкі?
2. Ці можна апраўдаць малога хлопчыка за сарваныя лілеі? Чаму?
3. Як Святланка патлумачыла малому паводзіны лілей у сонечныя і дажджлівыя дні?
4. Што можна сказаць пра саму дзяўчынку?
5. Ці прызнаў хлопчык сваю віну? Чаму вы так думаецце?
6. Растворыце сэнс назвы твора «Слёзы лілеі».

Правер свае дасягненні па тэме «Малюнкі лета»

Ведаю...

1. З якіх твораў узяты наступныя карціны лета?

- а) «Дзве вялікія — ледзь не на ўсё неба — хмары сплывалі за раку. Дождж адразу аціх, ярка засвяціла сонейка. Алік выскачыў на вуліцу. Скрозь пеніліся, са звонам плылі ручай і ручайнікі»;
- б) «— Калі свеціць сонейка, цвітуць і лілеі. Дораць усім сваю прыгажосць. І матылькам, і стракозам. Усім, хто бывае тут, — растлумачвала дзяўчынка»;
- в) «...усе кветкі з дрэў асыпалаіся. Паляцелі пчолы на лугі, а там пракосы ляжаць. Падаліся на палеткі канюшыны, і тут усё скосана»;
- г) Летняя раніца

Сонцам румяніцца,
Летняя раніца
Пахне расой.

2. Пазнайце персанажа па яго выказванні:

- а) «Знайшла што шкадаваць. Вунь колькі іх у рэчцы!»;
- б) «Ты сама рассыпала, сама і збірай...»;
- в) «Яе трэба ў сад занесці. Мой дзядзька казаў, што ад іх сад чысцее...».

3. У якіх творах аўтар сцвярджае думку, што...

- а) кнігі фарміруюць харектар чалавека, узбагачаюць яго духоўна, з'яўляюцца вернымі спадарожнікамі нашага жыцця;
- б) трэба беражліва ставіцца да кветак. Не рваць кветкі, асабліва тыя, якія занесены ў Чырвоную кнігу;
- в) не засталом таварышы пазнаюцца — яны пазнаюцца ў бядзе;
- г) летняя раніца не толькі прыгожая карціна прыроды. Лета — важная пара года, якая можа карміць людзей цэлы год?

4. Хто з'яўляеца аўтарамі твораў, з якіх узяты ўрыўкі?

а) Я добрую кнігу,
Як цуда, люблю.
Яна асвятляе
Людзей і зямлю;

б) «З белых пялёсткаў сцякалі чыстыя
кропелькі рачной вады. Хлопчыку
здавалася, што гэта слёзы лілеі».

Разумею, магу раслумачыць...

1. Чаму лета для многіх людзей з'яўляеца любімай і важнай парой года?

2. Для чаго чалавеку трэба старацца кожны дзень чытаць кнігі, у tym ліку ў час летніх канікул?

3. Чаму Нічыпар Парукаў даў свайму апавяданню назvu «Ягады»?

Умею...

1. Падрабязна пераказаць змест апавяданняў Міхася Вышынскага «Казачная царэўна» і Нічыпара Парукава «Ягады».

2. Выразна чытаць вершы «Я добрую кнігу, як цуда, люблю...» Эдзі Агняцвет і «Летняя раніца» Авяр'яна Дзеружынскага.

3. Суаднясіце пачатак і канец прыказак.

а) <i>Птушка моцная крыламі...</i>	1) ...хто ў бядзе абыдзе кругам.
б) <i>Той не можа быць другам...</i>	2) ...яны пазнаюцца ў бядзе.
в) <i>Не за столом таварыши пазнаюца...</i>	3) ...а чалавек — дружбай.

ЗМЕСТ

Пяшчотны свет сям'і

Сям'я. <i>Васіль Жуковіч</i>	4
Адно яечка на дваіх. <i>Іван Муравейка</i> ...	8
Маме. Эдзі <i>Агніцвет</i>	13
Самая лепшая. <i>Уладзімір Карызна</i>	15
Незнарок і знарок. <i>Вісарыён Гарбук</i>	17
Разумны аловак. <i>Даір Слаўковіч</i>	23
Незвычайны дыктант. <i>Васіль Ткачоў</i>	26
Бабуліна песня. <i>Ніна Галіноўская</i>	29
Хто самы моцны? <i>Яўген Радкевіч</i>	31
<i>Правер свае дасягненні па тэме «Пяшчотны свет сям'і»</i>	34

Урокі працавітасці

Гаспадарка. <i>Змітрок Бядуля</i>	37
Не хапіла работы. <i>Нічыпар Парукаў</i>	39
Тры лыжкі. <i>Іван Муравейка</i>	42
Чароўнае слова. <i>Міхась Даніленка</i>	45
Хлопчык і лётчык. <i>Янка Купала</i>	49
Як Настачка маме дапамагала. <i>Ядвіга Бя- ганская</i>	51
Хлебная скарынка. <i>Авяр'ян Дзяружынскі</i>	56
Хлеб. <i>Міхась Пазнякоў</i>	57
<i>Правер свае дасягненні па тэме «Урокі працавітасці»</i>	59

Усмешка вясны

Сварба. <i>Паводле Цёткі</i>	62
Дзе начавалі рукавічкі? <i>Ядвіга Бяганская</i>	65
Песня аб вясне. <i>Якуб Колас</i>	70
Прылёт птушак. <i>Паводле Якуба Коласа</i>	72
Сябры вясны. <i>Уладзімір Мазго</i>	76
Садзім алею. <i>Міхась Пазнякоў</i>	77
Як галінка прачнулася. <i>Ніна Маеўская</i> ...	79
Вясновая бярозка. <i>Ніна Галіноўская</i>	86
Пчолка. <i>Янка Журба</i>	88
<i>Правер свае дасягненні па тэме «Усмешка вясны»</i>	90

З любоўю да роднага краю

Радзіма. <i>Мікола Маляўка</i>	93
Шпак і Верабей. <i>Расціслаў Бензярук</i>	96
Васілёк. <i>Авяр'ян Дзяружынскі</i>	100
Родная мова. <i>Міхась Пазнякоў</i>	102
Кропелька. <i>Алена Кобец-Філімонава</i>	105
На плошчы Перамогі. <i>Ніна Галіноўская</i> ... 108	
Скарынка. <i>Рыгор Бохан</i>	110
<i>Правер свае дасягненні па тэме «З любоўю да роднага краю»</i>	112

Малюнкі лета

Летняя раніца. <i>Авяр'ян Дзяружынскі</i>	116
Ліпень (скарочана). <i>Клаудзія Каліна</i>	118

<i>Ягады. Нічыпар Парукаў</i>	122
<i>Я добрую кнігу, як цуда, люблю. Эдзі</i>	
<i>Агняцвет</i>	127
<i>Казачная царэўна. Міхась Вышынскі</i>	131
<i>Слёзы лілеі. Фама Рамашка</i>	135
<i>Правер свае дасягненні па тэме</i>	
<i>«Малюнкі лета»</i>	137

Вучэбнае выданне

Жуковіч Мікалай Васільевіч

ЛІТАРАТУРНАЕ ЧЫТАННЕ

Вучэбны дапаможнік для 2 класа
устаноў агульнай сярэдняй аддукацыі
з беларускай мовай навучання

У дзвюх частках

Частка 2

2-е выданне, перапрацаванае і дапоўненае

Нач. рэдакцыйна-выдавецкага аддзела С. П. *Малаяўка*

Рэдактар *Л. Ф. Леўкіна*

Мастакі *I. В. Лазерка, А. А. Ламанава, Л. М. Рудакоўская*

Вокладка мастака *A. П. Пратасені*

Мастацкі рэдактар *B. M. Горбач*

Камп'ютарная вёрстка *A. M. Кісялёва*

Карэктары *H. В. Федарэнка, M. У. Колас*

Падпісана да друку 09.11.2022. Фармат 70×90 $1/16$. Папера афсетная. Друк афсетны.
Ум. друк. арк. 10,53. Ул.-выд. арк. 4,5. Тыраж 14 068 экз. Заказ

Навукова-метадычна ўстанова «Нацыянальны інстытут аддукацыі»
Міністэрства аддукацыі Рэспублікі Беларусь. Пасведчанне аб дзяржаўнай
рэгістрацыі выдаўца, вытворцы, распаўсюджвалініка

друкаваных выданняў № 1/263 ад 02.04.2014.
Вул. Каралія, 16, 220004, г. Мінск

Адкрытае акцыянернае таварыства «Паліграфкамбінат імя Я. Коласа».
Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца, вытворцы,
распаўсюджвалініка друкаваных выданняў № 2/3 ад 10.09.2018.
Вул. Каржанеўскага, 20, 220024, г. Мінск

(Назва ўстановы адукацыі)

Навучальны год	Імя і прозвішча вучня	Стан вучэбнага дапаможніка пры атрыманні	Адзнака вучню за карыстанне вучэбным дапа- можнікам
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			
20 /			